

Sori siitä!

Koulutusmateriaali peruskoulun opetushenkilöstölle 7-17 -vuotiaiden riita- ja rikosasioiden sovittelusta ja sovitteluun ohjaamisesta sekä vertaissovittelusta

Heta Komulainen

12/2022

TIIVISTELMÄ

Tekijä: Heta Komulainen

Julkaisun nimi: Sori siitä! Koulutusmateriaali peruskoulun opetushenkilöstölle 7-17 –vuotiaiden riita- ja rikosasioiden sovittelusta ja sovitteluun ohjaamisesta sekä vertaissovittelusta

Opinnäytetyön muoto: Toiminnallinen opinnäytetyö

Julkisuusaste: Julkinen

Ohjaaja: Markku Myllylä

Tutkinto: Poliisi (AMK)

Koko 2020-luku on ollut kriisien aikaa. On käyty keskustelua nuorten pahoinvoinnista ja alaikäisten väkivaltarikollisuuden kasvusta. Monet nuorten välisistä väkivallanteoista kohdistuvat toisiin alaikäisiin ja konfliktit tapahtuvat usein kouluympäristössä. Koulujen rooli rikos- ja riita-asioiden selvityksessä nousee yhä tärkeämpään rooliin.

Sovittelua on mahdollista hyödyntää niin lasten ja nuorten tekemissä väkivaltarikoksissa kuin koulukiusaamisasioissakin. Sovittelutoiminta on rikosprosessin rinnalla merkittävä asianosaisten kohtaamisen kannalta sekä asianomistajalle korvausten ja hyvityksen saamiseen. Nuorille rikoksenteijöille sovittelulla voi olla suuri kasvatuksellinen ja sosiaalinen merkitys. Se voi ennaltaehkäistä tulevia rikoksia ja saada aikaan myönteisen muutoksen nuoren elämässä. Rikos- ja riita-asioiden sovittelu pohjautuu lakiin, mutta sovittelu voi olla myös ei lakiin perustuvaa koulu- eli vertaissovittelua. Molemmat sovittelunmuodot perustuvat restoratiivisen oikeuden periaatteisiin.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on tehdä peruskoulun opetushenkilöstölle sovittelulakiin pohjautuva rikos- ja riita-asioiden sovittelumenettely tutummaksi laaditun koulutusmateriaalin avulla. Kehittämismenetelmänä käytetään lineaarista mallia. Tavoitteena on, että sovittelumahdollisuutta hyödynnettäisiin peruskouluissa yhä enemmän.

Sivumäärä: 61 + 20 liitesivua

Tarkastuskuukausi ja vuosi: Joulukuu 2022

Avainsanat: Sovittelu, rikosasiat, riita-asiat, peruskoulu, lapset, nuoret, väkivaltarikokset, konfliktit, vertaissovittelu, restoratiivinen oikeus, lineaarinen mallinnus

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 NUORTEN RIKOS- JA RIITATILANTEET	8
2.1 Nuorisorikollisuuden nykytila	8
2.2 Koulun konfliktitilanteet	11
3 LAKISÄÄTEINEN SOVITTELU	14
3.1 Restoratiivinen oikeus rikos- ja riita-asioiden sovittelussa	14
3.2 Rikos- ja riita-asioiden sovittelu	17
3.3 Rikos- ja riita-asioiden sovitteluprosessin vaiheet	19
3.4 Alaikäisten rikos- ja riita-asioiden sovittelun hyötyjä ja haasteita tutkimusten mukaan	21
4 KOULUSOVITTELU	25
4.1 Restoratiivinen lähestymistapa koulusovittelussa	25
4.2 Vertaissovittelu koulusovittelun muotona	27
4.3 Vertaissovittelun vaiheet	28
4.4 Vertaissovittelun hyötyjä ja haasteita tutkimusten mukaan	30
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	32
5.1 Tutkimusaihe	32
5.2 Kehittämismenetelmä	34
5.3 Produkti	35
5.4 Aineiston keruu	37
6 TULOKSET	42
6.1 Oppilashuoltoryhmän palautteet	42
6.2 Keski-Suomen sovittelutoimiston palaute	45
7 POHDINTA	48
7.1 Produktin arviointia tulosten valossa	48
7.2 Tutkimuksen luotettavuus ja jatkotutkimusaiheet	52
LÄHTEET	54
LIITE 1	59
LIITE 2	61

1 JOHDANTO

Olemme eläneet hyvin poikkeuksellisia aikoja viimeiset pari vuotta. 2020 keväällä alkanut Covid-19 pandemia muutti meidän kaikkien elämää monin eri tavoin. Venäjän sota Ukrainaa vastaan keväällä 2022 on tuonut tullessaan lisää uusia perusturvallisuutta ravistelevia tapahtumia. Suomen hakeutuminen sotilasliitto Natoon, inflaation kiihtyminen, hintojen ja korkojen nousu, kansalaisten tyytymättömyydestä aiheutuva liikehdintä ja ilmastonmuutos ovat kaikki tuoneet tullessaan monenlaisia epävarmuustekijöitä meidän kaikkien elämään. Elämme aikaa, jossa meillä on ratkaistavana isoja kysymyksiä ja joilla on kauaskantoisia vaikutuksia koko ihmiskunnan tulevaisuudelle.

Kaikkein voimakkaimmin elämän epävarmuustekijät vaikuttavat lasten ja nuorten elämään. Jo pelkästään Covid-19 pandemian rajoitustoimien arvellaan vaikuttaneen monella tavalla haitallisesti lapsiin ja nuoriin ja vahinkojen korjaaminen vaatii jopa vuosien pitkäjänteistä työskentelyä (Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto 2022). Myös Valtioneuvoston Lapsistrategian koronatyöryhmän raportissa todetaan, että pandemia vaarantaa monin tavoin lasten ja nuorten suotuisan kehityksen. Koronakriisi on luonut lapsille ja nuorille epävarmuutta, turvattomuutta ja ahdistusta. Tilanne on erityisen vaikea niille lapsille ja nuorille, joilla on jo entuudestaan psyykkisistä oireilua. Uhkana on, että kriisi lisää lasten ja nuorten eriarvoistumista. (Valtioneuvosto 2021, 14, 16.) Lisäksi pandemialla on monenlaisia lapsiperheisiin kohdistuvia taloudellisia ja sosiaalisia vaikutuksia. (Erola ym. 2020.) Uudet haasteet maailman tapahtumista johtuen eivät ainakaan helpota tätä tilannetta.

Nuorten elämässä epävarmuus ja ennustamattomuus näkyvät monenlaisena oireiluna ja pahoinvointina. Maailman kriisien lisäksi viimeisen kahden kuluneen vuoden aikana on otsikoissa ollut hyvin vahvasti esillä niin koulukiusaaminen, kouluväkivalta kuin nuorten tekemät muut väkivallan teotkin. Koulukiusaaminen on valitettava kestoaihe koulumaailmassa ja viimeiset pari vuotta ovat tuoneet tähän keskusteluun yhä raaiempia sävyjä, kun kiusaamisen sijaan on alettu puhumaan kouluväkivallasta. Oppilaiden pahoinpitelyistä uutisoidaan usein ja on myös saatu seurata medioista todella surullisia ja järkyttäviä uutisia siitä, mihin nuorten väkivallan teot voi pahimmillaan johtaa, Koskelan teinisurma loppu vuodesta 2020 äärimmäisenä esimerkkinä siitä (Nironen & Kirsi & Forsberg 2020). Koronatilanteen alettua on tullut ilmi lukuisia nuorten tekemiä vakavia väkivaltarikoksia, jotka ovat herättäneet laajamittaista julkista keskustelua. Ilmiöön liittyen on spekuloitu, mikä merkitys koronatilanteeseen liittyvillä rajoitustoimenpiteillä ja niistä aiheutuvista vaikutuksista on nuorten pahoinvointiin ja rikollisuuteen. (Danielsson 2022, 6.) Vaikka Keskusrikospoliisin (2022) selvityksen mukaan viimeisen kymmenen vuoden aikana nuorten aikuisten rikollisuus on pääasiassa vähentynyt, on erityisesti alaikäisten väkivaltarikollisuuden määrä kasvanut merkittävästi vuodesta 2015 alkaen (Danielsson 2022, 4-5). Itä-Uudenmaan poliisin poliisipäällikkö Ilkka Koskimäki toteaa Helsingin Sanomien (2022) haastattelussa, että Itä-Uudellamaalla nuorten väkivaltarikollisuus lisääntyi jo ennen koronaa ja vuosien 2018-2022 välillä nuorten tekemien väkivaltarikosten määrä on kasvanut jo yli 40 prosentilla (Kantola 2022).

Koulu on merkittävä toimintaympäristö lasten ja nuorten elämässä. Koululla on myös merkittävä rooli lasten ja nuorten hyvinvoinnin havainnoinnissa ja hyvinvoinnista huolehtimisessa (Vuorio & Ranta & Koskinen & Nevalainen-Sumkin & Helminen & Miettunen 2021, 117). Monet nuorten väliset konfliktit tapahtuvat kouluajan puitteissa kouluympäristössä (Danielsson 2022, 2). Paine riita- ja rikosasioiden selvittelyyn kouluympäristössä kasvaa. Koulun opettajat ja muu henkilökunta ovat paljon vartijoina havaitakseen oppilaiden välisten riitatilanteiden synnyn sekä ennen kaikkea puuttuakseen konflikteihin oikea-aikaisesti ja –oppisesti. Koulun keinot puuttua erilaisiin konfliktitilanteisiin ovat kuitenkin rajalliset. Kannelmäen peruskoulun rehtori Kirsi Juuti kertoo Helsingin Sanomien (2022) artikkelissa, että oppilaiden levottomuus näkyy alle 15-vuotiaiden huoltajien tekemien rikosilmoitusten määrän kasvussa. Rikoskomisario Marko Forss Helsingin poliisista toteaa, että usein rikosilmoitusta tehokkaampi toimintatapa olisi sovittelutoimiston puoleen kääntyminen mikä säästäisi sekä poliisin että koulun henkilökunnan voimavaroja. (Palkoaho 2022.)

Rikos- ja riita-asioiden sovittelu voi perustua lakiin tai olla ns. koulusovittelua. Lakiin perustuva rikos- ja riita-asioiden sovittelu on mahdollista myös alle 15-vuotiaiden riita- ja rikosasioissa, vaikka alle 15-vuotias ei ole rikosoikeudellisesti vastuussa teostaan. On todettu, että sovittelu on kustannustehokas tapa ratkaista rikos- ja riita-asioita. Rikos- ja riita-asioiden sovittelua on mahdollista hyödyntää niin lasten ja nuorten tekemissä väkivaltarikoksissa kuin koulukiusaamisasioissakin.

(Poliisi 2021.) Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen mukaan vuonna 2021 sovitteluun ohjattiin kaiken kaikkiaan 5 070 alle 21-vuotiaasta rikoksesta epäiltyä, mikä oli 35,4 prosenttia kaikista sovitteluun ohjatuista tekijöiksi epäillyistä henkilöistä. Näistä 18–20-vuotiaita tekijäksi epäiltyjä henkilöitä oli 1 235 (8,6 %) ja alle 15-vuotiaita 1 750 (12,2 %) vuonna 2021. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2021, 5.) Rikos- ja riita-asioita on sovittelu Suomessa jo parin kymmenen vuoden ajan. Sovittelutoiminta on rikosprosessin rinnalla merkittävä keino asianosaisille toisen osapuolen kohtaamiseen sekä asianomistajalle korvausten ja hyvityksen saamiseen. Sovittelun merkityksen odotetaan edelleen kasvavan erityisesti sen nopeuden, toimivuuden ja maksuttomuuden ansiosta. (Poliisi 2021.)

Kouluissa voidaan hyödyntää myös ei lakiin perustuvia koulusovittelun malleja, joista yksi on vertaissovittelu. Vertaissovittelussa on kyse siitä, että osapuolet pääsevät itse kertomaan omista kokemuksistaan ja etsimään yhdessä ratkaisua niin, ettei riitatilanne enää toistu (Johansson & Hiltunen & Marjakangas 2021, 51). Vertaissovittelijoina toimivat vähän vanhemmat, koulutetut vertaisoppilaat. Suomen Sovittelufoorumi ry:n Verso-ohjelma kouluttaa sekä oppilaita että henkilökunnan jäseniä sovittelijoiksi. (Verso 2022b.) Verso-ohjelman tilastoraportti 2021 näyttää, että vertaissovittelun avulla tuotetaan varhaiskasvatus- ja opetusyksiköille edelleen toimintaa, jolla yhteisöjen hyvinvointia, työrauhan turvaamista ja konfliktinhallintaa sekä osallisuutta ja lapsiystävällistä toimintakulttuuria edistetään ja ylläpidetään. Raportin mukaan esimerkiksi kiusaamistapauksia on havaittu aiempaa herkemmin ja havaittujen tapausten ohjautuessa sovitteluun, saadaan tilanne ratkaistua lähes aina joko oppilaiden vertaissovittelussa tai aikuisten toimiessa sovittelijoina. (Johansson & Hiltunen & Marjakangas 2021, 51). Kouluilla tapahtuvaa sovittelutoimintaa on hyödynnetty jo 20 vuoden ajan (Gellin 2021, 40).

Lakiin perustuvan rikos- ja riita-asioiden sovittelun taustateorian toimii restoratiivinen oikeus. Restoratiivinen oikeus viittaa sovittelumenettelyyn ja siihen liittyviin arvoihin. Käytännössä se tarkoittaa sitä, että asianosaiset kokoontuvat yhteen ulkopuolisen sovittelijan avulla keskustelemaan siitä, mitä seurauksia rikoksella on ollut ja mitä sen johdosta pitäisi tehdä. Olennaista on osapuolten kohtaaminen kasvokkain, luottamuksellinen dialogi, tekijän vastuunottaminen teoistaan ja aiheutetun vahingon korvaaminen sitovalla sopimuksella. (Elonheimo 2010, 27-30.) Myös ei lakiin perustuva koulusovittelu pohjautuu saman restoratiivisen oikeuden periaatteisiin. Gellin (2019, 32) käyttää käsitettä restoratiivinen lähestymistapa koulukontekstissa, mikä ei asetu niin vahvasti oikeustieteen ja rikosoikeuden piiriin kuin restoratiivinen oikeus tekee.

Tämän toiminnallisen opinnäytetyön tarkoituksena on tehdä sovittelun eri muotojen käyttö peruskoululaisten rikos- ja riita-asioiden ratkaisussa tunnetummaksi ja tuottaa koulujen käyttöön koulutusmateriaali, jossa lakiin perustuvan rikos- ja riita-asioiden sovittelun periaatteet sekä sovitteluprosessin kulku kuvataan. Tarkoituksena on lisätä koulujen mahdollisuutta pureutua lasten ja nuorten

riita- ja rikosasioihin mahdollisimman matalalla kynnyksellä ja nopeasti ongelmatilanteiden ilmeessä. Tietoisuuden lisäämisen avulla sovittelun eri muotoja saataisiin enemmän ja paremmin hyödynnetyksi. Nuorille rikosentekijöille sovittelulla voi olla suuri kasvatuksellinen ja sosiaalinen merkitys. On tärkeää, että lapsi tai nuori näkee tekonsa seuraukset ja kohtaa vahinkoa kärsineen osapuolen. Se voi ennaltaehkäistä tulevia rikoksia tai muita tilanteita, joissa nuorella on houkutus rikkoa sääntöjä. Sovittelun tavoitteena on saada aikaan myönteinen muutos lapsen tai nuoren elämässä. Lisäksi sovittelupalvelut tukevat myös huoltajia ja muita lasten ja nuorten kasvatuksesta vastaavia henkilöitä. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2022c.)

Opinnäytetyön teoriaosuuden alussa, luvussa 2 käyn läpi nuorisorikollisuuden tämän hetkistä tilaa sekä koulun konfliktitilanteiden syntymisen syitä. Luvussa 3 määrittelen lakiin perustuvan rikos- ja riita-asioiden sovittelun, sen vaiheet ja hyödyt sekä määrittelen restoratiivista oikeutta. Luvussa 4 käyn läpi ei lakiin pohjautuvaa koulusovittelua eli vertaissovittelua, sen vaiheet ja hyödyt sekä määrittelen, mitä restoratiivisella lähestymistavalla tarkoitetaan.

Toiminnallista opinnäytetyötä sanotaan myös tutkimukselliseksi kehittämistoiminnaksi, jonka lopputuloksena on joku tuotos (Toikko & Rantanen 2009). Opinnäytetyöni tuotos eli produkti on koulutusmateriaali peruskoulun opetushenkilöstölle. Laadin aiheeseen perehtymisen pohjalta esityksen 7-17 -vuotiaiden rikos- ja riita-asioiden sovittelusta ja sovitteluun ohjaamisesta. Vierailin eräässä keskisuomalaisessa yhtenäiskoulussa ja kävin kertomassa koulun opetushenkilöstölle sovittelusta ja sen mahdollisuuksista laatimani koulutusmateriaalin pohjalta. Raportoin kouluvierailun kokemuksista ja koulutusmateriaalin toimivuudesta lineaarisen kehittämisprosessimallin avulla opinnäytetyöni loppuun. Linearisessa mallissa edetään tavoitteen määrittelystä suunnitteluvaiheeseen ja siitä toteutus ja arviointi vaiheeseen. (Toikko & Rantanen 2009, 64.) Pohdin lineaarisen mallin avulla myös sitä, kuinka opinnäytetyöni produktia voisi kehittää edelleen peruskoulujen tarpeita parhaiten vastaavaksi. Vierailin myös Keski-Suomen sovittelutoimistolla ja käyn raporttini tulososiossa läpi myös heiltä saatua palautetta koulutusmateriaaliini liittyen.

2 NUORTEN RIKOS- JA RIITATILANTEET

Tässä luvussa käsittelen aluksi lyhyesti nuorisoriikollisuuden nykytilaa ja siihen vaikuttavia tekijöitä. Sen jälkeen käyn läpi kouluympäristössä tapahtuvia konfliktitilanteita ja koulukiusaamista, sekä niiden syitä ja seurauksia.

2.1 Nuorisoriikollisuuden nykytila

Nuorten tekemistä väkivallanteoista ja rikoksista on kuluneen kahden vuoden aikana käyty paljon keskustelua. Uutisotsikoihin on noussut lukuisia 14-16 -vuotiaiden tekemiä väkivaltarikoksia sekä kouluissa tapahtuneita pahoinpitelyjä. Rikoksentorjunnan neuvottelukunnan pääsihteeri Aarne Kinnunen (2021) toteaa, että nuorten tekemä rikollisuus ja nuorten uhrikokemukset ovat median kestoaihe (Kinnunen 2021, 91). Mediauutisoinnin pohjalta voi syntyä mielikuva, että nuorisoriikollisuus olisi lisääntynyt. Tutkimusten ja viranomaisten tietojen mukaan näin onkin, mutta vain alle 15-vuotiaiden osalta. Keskusrikospoliisin keväällä 2022 julkaiseman raportin mukaan 2015 vuoden jälkeen alaikäisten ja erityisesti alle 15-vuotiaiden väkivaltarikoksia koskevat rikosepäilyt ovat lisääntyneet merkittävästi samalla kun nuorten ja nuorten aikuisten (18-29 -vuotiaat) ikäryhmissä omaisuus- ja väkivaltarikokset ovat vähentyneet entisestään. (Danielsson 2022, 4-5.)

Koulukiusaamista paljon tutkinut Turun yliopiston psykologian professori Christina Salmivalli toteaa samoin koulukiusaamisen osalta. Vaikka yksittäistapauksia on vuosittain, tutkimusten valossa koulukiusaaminen on kuitenkin vähentynyt Suomessa viimeisten kymmenen vuoden aikana. (Egutkina 2020.) Sosiaali- ja terveysministeriön Väkipollaton lapsuus -toimenpidesuunnitelman 2020–2025 mukaan kiusaavien ja kiusattujen oppilaiden määrät alkoivat 2009 jälkeen laskea ja ovat tällä hetkellä alhaisemmat kuin kertaakaan koko 2000-luvulla (Korpilahti & Kettunen & Nuotio & Jokela & Nummi & Lillsunde 2019, 253).

Alaikäisten tekemiä väkivaltarikoksia ovat pahoinpitelyt, ryöstöt sekä henkirikokset ja niiden yritykset. (Danielsson 2022, 4-5.) Keskusrikospoliisin (2022) raportin mukaan alaikäisten väkivallanteot ovat yleisimmin lyömistä tai potkimista. Lisäksi väkivaltarikokseen liittyy yhä useammin teräaseita. Myös sosiaalisen median ja tapahtumien kuvaamisen rooli on kasvanut viimeisten vuosien aikana. Sen sijaan huumausaineet eivät näyttele teonpiirteissä merkittävää roolia, vaikka rikoksia tekevien nuorten elämänkulkuun päihteet usein liittyvätkin (Danielsson 2022, 18; Kinnunen 2021, 91).

Vuoden 2020 Nuorisoriikollisuuskyselyn tuloksista käy ilmi, että nuorten väkivalta on pysynyt vakaalla tasolla vuoteen 2016 verrattuna. Tutkimuksessa mukana olleista 9. luokkalaisista 4 % oli viimeisen 12 kuukauden aikana pahoinpidellyt jonkun toisen henkilön. Pahoinpitelyn kohteena oli vuoden aikana ollut 10 % nuorista. Vuonna 2020 nuorten tekemistä pahoinpitelyistä 15 % oli ollut sellaisia, joiden seurauksena uhri tarvitsi lääkäri- tai sairaalahoitoa, kun vastaava osuus vuonna 2018 oli 9 %. Nuorisoriikollisuuskyselyn (2020) mukaan yhä useampi nuori on ollut viharikosten kohteena viimeisen 12 kuukauden aikana (6 %). Vuonna 2020 noin joka kuudes (15–17 %) nuorten väkivallanteko liittyi tekijän vihaan uhrin edustamaa ryhmää kohtaan. Vahingonteoissa viharikosten osuus oli osapuilleen yhtä suuri (14 %). Virtuaalisissa ympäristöissä kiusaamisen tapauksista joka neljäs (25 %) liittyi vihamotiiviin. (Kaakinen & Näsi 2021, 1.)

Muita lainvastaisia tekoja, joihin nuoret syyllistyivät vuoden 2020 Nuorisoriikollisuuskyselyn mukaan olivat alkoholin humalajuominen, luvaton verkkolataaminen ja luvattomat poissaolot koulusta. Lisäksi koulusta varastaminen, internetissä tapahtuva kiusaaminen ja vahingonteot olivat yleisimpiä tekoja. Rikoskäyttäytyminen ja erityisesti väkivalta oli yleisempää poikien kuin tyttöjen keskuudessa. (Kaakinen & Näsi 2021, 21.)

Nuorten väkivaltariikollisuuden kasvun syitä on spekuloitu julkisuudessa ja on nähty yhtymäkohtia niin koronatilanteeseen, jengiytymiseen, viranomaisvastaisuuteen, huumausaineisiin, sosiaaliseen huono-osaisuuteen kuin maahanmuuttoonkin. Danielsson (2022) kuitenkin toteaa, että alaikäisten väkivaltariikollisuus oli lisääntynyt trendinomaisesti jo ennen korona-aikaa. Keskusrikospoliisin raportin (2022) mukaan ei myöskään ole viitteitä siitä, että nuorten väkivaltariikollisuus liittyisi vain tiettyihin väestöryhmiin tai alueisiin. (Danielsson 2022, 6-7.) Nuorten rikollisuuden kasvua selittäviä

muita tekijöitä aikaisempien tutkimuksien perusteella voivat olla nuorten mielenterveysongelmat sekä yleisemmin nuorisokulttuurin muutos (Danielsson 2022, 19-20). Vuoden 2020 Nuorisoriikollisuuskyselyn mukaan nuorten asenteet rikollisuutta kohtaan ovat muuttuneet myönteisemmiksi 2016-2020 vuosien välillä (Kaakinen & Näsi 2020, 20).

Turun yliopiston oikeustieteen dosentti Henrik Elonheimo (2010) on tutkinut nuorisoriikollisuuden esiintyvyyttä, taustatekijöitä ja sovittelua. Elonheimo (2010) toteaa, että rikosten tekeminen nuoruudessa on melko yleistä ja monimuotoista. (Elonheimo 2010, 5.) Myös Kinnusen (2021) mukaan nuoruus –elämänvaiheeseen kuuluu monenlaiset kokeilut nuorten etsiessä identiteettiään, ja siihen voi liittyä myös laitton toiminta. Kinnunen sanookin, että nuoruus on elämänkaaren rikosaktiivista aikaa, siitäkin huolimatta, että suurimmalla osalla nuoria rikosten tekeminen on vain ohimenevä vaihe. (Kinnunen 2021, 91.)

Elonheimon (2010) mukaan nuorisoriikollisuuden itsenäisiä ennustekijöitä lapsuudessa olivat rikkinäinen perherakenne, vanhempien alhainen koulutustaso, lapsen käytösongelmat ja hyperaktiivisuus. Nuoruudessa rikollisuuden itsenäisiä korrelaatteja ovat mm. pienellä paikkakunnalla asuminen, vanhempien ero, itse ilmoitettu antisosiaalisuus, säännöllinen tupakointi ja humalajuominen. (Elonheimo 2010, 4-5.) Rikokset ja psykososiaaliset ongelmat kasautuvat pienelle ryhmälle ja kulkevat käsi kädessä. Myös psykiatriset häiriöt ovat lineaarisessa yhteydessä rikosten määrään. Elonheimon (2010) mukaan rikosriskiä voidaan ennustaa jo lapsuudessa, sillä eri rikoslajeilla on varsin samanlaisia taustatekijöitä. (Elonheimo 2010, 5.)

Alaikäisten tekemät rikokset kohdistuvat pääasiassa toisiin alaikäisiin henkilöihin ja tapahtuvat usein kouluympäristössä. Keskusrikospoliisin (2022) raportin mukaan tutkittaessa väkivaltarikosten tapahtumapaikkoja Poliisiasiain tietojärjestelmään kirjattujen teon tarkenteiden mukaan, alle 15-vuotiaista uhreista enemmistö (54 %) oli joutunut väkivaltarikoksen kohteeksi nimenomaan kouluympäristössä. Myös aikaisemmissa nuorisoriikollisuutta koskeissa vastauksissa havainnot ovat olleet samansuuntaisia. (Danielsson 2022, 13.) Varsinaisen kouluympäristön lisäksi myös koulumatkat ovat paikkoja, joissa alle 15-vuotiaat joutuvat useimmin väkivaltarikoksen uhriksi (Danielsson 2022, 18). Vaikka alaikäisten tekemät rikokset kohdistuvatkin pääasiassa toisiin alaikäisiin, Keskusrikospoliisin (2022) raportissa tuodaan esiin, että viime vuosina myös yli 20-vuotiaiden uhrien osuus on lisääntynyt. Kyse on pääasiassa oppilaitosten henkilökuntaan kohdistuvasta väkivaltasta. (Danielsson 2022, 14.)

2.2 Koulun konfliktitilanteet

Vaikka koulu on perinteisesti haluttu nähdä pikemminkin sovun ja yhteisen toiminnan kuin konfliktien kautta, kuuluvat konfliktit ja riidat kaikkeen inhimilliseen elämään, myös kouluun. Perusopetuslain (1998/628) 7 luvun 35 §:ssä määritellään oppilaan oikeuksia ja velvollisuuksia. Perusopetuslain (1998/628) mukaan oppilaan on suoritettava tehtävänsä tunnollisesti ja käyttäytyttävä asiallisesti. Oppilaan on käyttäytyttävä muita kiusaamatta ja syrjimättä sekä toimittava siten, ettei hän vaaranna muiden oppilaiden, koulu yhteisön tai opiskelu ympäristön turvallisuutta tai terveyttä. Valitettavasti perusopetuslaki ei toteudu tältä osin kaikissa kouluissa.

Nuorisotutkimusseuran vastaava tutkija Tomi Kiilakoski (2009) toteaa, että konfliktin tarkka määrittelyminen on hankalaa. Konflikteja voidaan myös jakaa monella tapaa, esimerkiksi sen mukaan, onko konfliktin osapuolina yksilöitä tai ryhmiä. Koulussa tapahtuvat konfliktit voivat aiheutua yksilöiden erilaisista intresseistä ja niiden kohtaamattomuudesta. Tästä näkökulmasta konfliktien hallinnassa on kyse siitä, että tunnustetaan toisen erilaiset intressit sekä kyetään luomaan jonkinlainen kompromissi erilaisten näkemysten välille. Konfliktissa voi myös olla kyse vihamielisyyden ilmaisemisesta. Konflikti syntyy, jos konfliktin toista osapuolta inhotaan, vihataan tai pidetään vastenmielisenä. Konfliktien hallinnan näkökulmasta on tällöin tärkeää tunnustaa vihamielisyys ja pyrkiä löytämään sille purkautumisteitä. (Kiilakoski 2009, 10.)

Sovittelua peruskoulukontekstissa tutkinut Gellin (2019) kuvaa Cohenin (2005) mukaan kuusi erilaista muuttujaa kahdenkeskisissä konfliktitilanteissa. Konflikteilla on aina joku historia. Osapuolten aikaisempi käyttäytyminen, puheet yms. vaikuttavat konfliktin syntyyn. Jokainen teko johtaa reagointiin, joka joko eskaloi konfliktia tai vähentää sitä, sillä osapuolten välinen jännite on jatkuvasti vaihtuvaa. Osapuolten erilaiset tarpeet vaikuttavat myös. Psykologisia tarpeita ovat esimerkiksi tarve kuulua johonkin sekä turvallisuuden ja hyväksytyksi tulemisen tarve. Jos joku näistä tarpeista on uhattuna, lisää se konfliktin riskiä. Konfliktin laukaisijana voi toimia mikä tahansa koulun arjessa toteutuva tilanne tai tapahtuma, mikä tekee osapuolten välisestä jännitteestä näkyvän. Laukaisija voi olla jokin ele, kommentti, naurahdus tai vaikkapa tietoinen toisen välttely. Konflikteissa on myös aina kyse tulkintoista. Jokaisella on oma käsityksensä ja kokemuksensa tapahtumista ja se johtaa monesti tulkintojen kehään mikä on omiaan lisäämään konfliktin kärjistymistä. Kuudentena muuttujana toimivat toiset oppilaat, jotka omalla toiminnallaan joko lisäävät tai vähentävät konfliktin osapuolten välistä jännitettä. (Gellin 2019, 49-50.)

Koulun konflikteja on tarkasteltu paljon koulukiusaamistutkimuksen näkökulmasta. Viime vuosina on keskusteltu vilkkaasti, pitäisikö koulukiusaaminen vaihtaa kokonaan kouluväkivallan käsitteeseen (Ahonen & Puupponen, 2022). Korpilahti ym. (2019, 237) toteavat, että väkivalta ei ole aina

kiusaamista, mutta kiusaamisen voidaan tulkita olevan aina väkivaltaa, sillä siinä käytetään valtaa tai voimaa toisen henkilön alistamiseen ja vahingoittamiseen. Syksyllä 2020 tehtiin myös kansalaisaloite sen puolesta, että kouluväkivalta kirjattaisiin rikoslakiin omana nimikkeenä (kansalaisaloite.fi 2020).

Koulukiusaamisen ilmenemismuodot ovat hyvin moninaisia. Kiusaaminen voi olla fyysistä, sanallista, tai epäsuoraa ja se voi olla kasvokkaista tai teknologiavälitteistä esimerkiksi sosiaalisessa mediassa tapahtuvaa. Kiusaaminen voi myös olla syrjivää tai seksuaalista häirintää. (Korpilahti ym. 2019, 238.) Kasvatustieteen tohtori Päivi Hamarus (2006) on väittänyt koulukiusaamisesta ja tutkinut ilmiötä muutoinkin paljon. Väitöskirjassaan Hamarus (2006) toteaa koulukiusaamisen olevan sekä kulttuurinen että sosiaalinen ilmiö. Koulukiusaamisessa vaikuttimena toimivat vallan, aseman tai suosion tavoittelu, myös kiusatun toiseus. Kiusaaminen muodostuu yhteisön vuorovaikutustilanteissa ja oleellista siinä on oppilaiden tilanteille antamat merkitykset ja tulkinnat. Kiusaaminen sisältää erilaisia tekoja tai toimintatapoja sekä kollektiivisia rituaaleja ja epävirallisia normeja joilla tuotetaan kiusaajaryhmään sisäistä yhtenäisyyttä ja yhteisöllisyyttä. (Hamarus 2006, 204-205.) Kiusaaminen on mitä suuremmassa määrin ryhmäilmiö, jossa kiusaamistapahtumaan osallistuvilla on erilaisia rooleja (Salmivalli 2021, 23). Kiusaajan ja kiusatun lisäksi oppilaat voivat olla kiusaajan apureita ja kannustajia, kiusatun puolustajia sekä hiljaisia hyväksyjä (Kaukiainen & Salmivalli 2009, 11).

Kiusaamista voi tapahtua paitsi koulussa, myös harrastuksissa ja tänä päivänä yhä enemmän erilaisissa virtuaalisissa ympäristöissä, kuten sosiaalisessa mediassa ja erilaisissa viestipalveluissa. Kiusaaminen voi ilmetä mm. haukkumisena, pilkkaamisena, uhkaamisena, mitätöimisena, tönimisenä, lyömisenä, tavaroiden rikkomisena tai feikkiprofilien tekemisena. Kiusaaminen voi olla henkistä tai fyysistä ja toistuessaan se on väkivaltaa. Tällöin kiusaaminen voi täyttää rikoksen tunnusmerkistön ja tekijä voi joutua rikos- ja vahingonkorvausvastuuseen teostaan. Kiusaamisen rikosnimikkeitä ovat esimerkiksi pahoinpitely, vahingonteko, laiton uhkaus, kunnianloukkaus, yksityiselämää loukkaava tiedon levittäminen ja identiteettivarkaus. (Rikosuhripäivystys 2022.)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen uusimman kouluterveyskyselyn 2021 mukaan nuorten kokemukset koulukiusatuksi tulemisesta viikoittain vähenevät toiselle asteelle siirryttäessä. Perusopetuksen yläluokilla kuusi prosenttia oppilaista kertoi kiusaamisesta, kun vastaava osuus toisen asteen opiskelijoilla oli 1–3 %. Perusopetuksen 4. ja 5. luokan oppilaista kahdeksan prosenttia kertoi kokeneensa kiusaamista viikoittain. Noin joka kahdeskymmenes (1-8 %) lapsi ja nuori oli kokenut kiusaamista koulussa viikoittain. Tutkimusjakson alussa (v. 2008–2009) perusopetuksen 8. ja 9. luokan pojista 10 prosenttia oli kokenut kiusaamista koulussa vähintään kerran viikossa. Vuonna 2021 vastaava osuus oli kuusi prosenttia. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2022d; Lasten ja nuorten hyvinvointi – Kouluterveyskysely 2021.)

Koulu on julkinen tila, jossa lapset ja nuoret kohtaavat toisiaan moninaisin tavoin. Koulussa on vaikea välttyä kohtaamisilta. Se myös altistaa kiusaamiselle. Kiilakosken (2009) vertaissovittelua koskevassa tutkimuksessa tuli esiin, että kiusaaminen on yleisempää koulussa kuin vapaa-ajalla, juuri sen takia koska koulun ulkopuolella lapset ja nuoret voivat vapaasti valita tilan missä ovat ja kenen kanssa. Koulu pakottaa toimintansa pohjalta eri nuorisoryhmät toistensa läheisyyteen, halusivatpa he tai eivät (Kiilakoski 2009, 11-12.) Osa konflikteista syntyy koulussa, osin riidat voivat alkaa vapaa-ajalla mutta niiden vaikutukset siirtyvät usein myös koulun alueelle. Esimerkiksi vapaa-ajalla sosiaalisessa mediassa tapahtunutta loukkausta selvitetään myös koulukontekstissa. (Kiilakoski 2009, 12.)

Erilaisten kouluväkivaltatapahtumien seurauksena on alettu pohtimaan, millä tavoin koulu hoitaa konfliktinsa, luo turvallista ilmapiiriä sekä auttaa ennaltaehkäisemään konfliktien syntymistä. (Kiilakoski 2009, 7.) Perusopetuslaissa (1998/628) 7 luvun 36 §:ssä määritellään koulun keinovalikoima puuttua konfliktitilanteisiin. Perusopetuslain (1998/628) mukaan oppilas voidaan määrätä jälki-istuntoon, hänelle voidaan antaa kirjallinen varoitus, tai oppilas voidaan erottaa määräajaksi. Oppilas voidaan myös poistaa luokasta tai hänen osallistuminen opetukseen voidaan evätä. Lisäksi oppilas, joka häiritsee opetusta tai muutoin rikkoo koulun järjestystä, menettelee vilpillisesti tai kohtelee muita oppilaita tai koulun henkilökuntaa epäkunnioittavasti tai heidän ihmisarvoaan loukkaavasti, voidaan ensisijaisena toimenpiteenä määrätä osallistumaan yhteensä enintään kaksi tuntia kestävään kasvatustietokeskusteluun. Kasvatustietokeskustelussa yksilöidään toimenpiteeseen johtanut teko tai laiminlyönti yhdessä oppilaan kanssa ja tarvittaessa selvitetään laajemmin käyttäytymisen syyt ja seuraukset sekä keinot koulussa käyttäytymisen ja oppilaan hyvinvoinnin parantamiseksi. (Perusopetuslaki 1998/628, 7:35a.)

Koulu on kasvatustietoinstituutio, jonka tehtävänä on opettaa yhteiskunnassa toimimiseen tarvittavat perustiedot ja -taidot. Perusopetussuunnitelman perusteiden (ePerusteet 2014) mukaan kaikille koulussa toimiville on turvattu mahdollisuus kokea oppimisympäristönsä turvalliseksi sekä fyysisessä, psyykkisessä että sosiaalisessa mielessä. (Kiilakoski 2009, 12.) Kiilakoski (2009, 13) toteaa, että koulujen tehtävä ei ole hävittää konflikteja, vaan ottaa kasvatukselliseksi tehtäväksi opettaa hallitsemaan niitä ja näkemään ne osana inhimillistä maailmaa. Yhtenä ratkaisuna konfliktien hallitsemiseen on kouluissa ryhdytty käyttämään vertaissovittelua. Vertaissovittelussa vanhemmat oppilaat toimivat vertaissovittelijoina konfliktin osapuolten välissä tarkoituksena, että oppilaat ratkova itse ongelmia ja etsivät kaikkia osapuolia tyydyttäviä ratkaisuja (Kiilakoski 2009, 7). Kerron vertaissovittelusta tarkemmin luvussa 4.

3 LAKISÄÄTEINEN SOVITTELU

Koska lakisääteinen sovittelu pohjautuu restoratiiviseen oikeuteen, määrittelen aluksi, mitä käsitteellä tarkoitetaan. Sen jälkeen käyn läpi lakiin perustuvaa rikos- ja riita-asioiden sovittelua ja sovitteluprosessin eri vaiheita. Lopuksi tuon esiin tutkimuksissa esiin tulleita sovittelulla tavoitettuja hyötyjä sekä siihen liittyviä haasteita alle 15-vuotiaiden osalta.

3.1 Restoratiivinen oikeus rikos- ja riita-asioiden sovittelussa

Rikos- ja riita-asioiden sovittelun taustalla on restoratiivisen oikeuden käsite. Suomalaisia sovittelukäytäntöjä tutkinut Erik Elonheimo (2004) kuvaa restoratiivista oikeutta rikosten sovittelun taustateoriaksi (Elonheimo 2004, 179). Itse restoratiivisen oikeuden käsitteen määrittelystä ei ole täyttä yksimielisyyttä (Gellin 2019, 15). Restoratiivisen oikeuden pioneerina pidetään amerikkalaista kriminologia Howard J. Zehr. Zehrin (2014) määritelmän mukaan restoratiivinen oikeus on korjaavaa oikeutta (Maschi & Leibowitz & Mizus 2014, 1142). Restoratiivista lähestymistapaa ja sovittelua suomalaisessa peruskoulukontekstissa tutkinut Gellin (2019) kuvaa väitöskirjassaan restoratiivista oikeutta niin ikään korjaamiseksi, uudelleen rakentamiseksi ja eheyttämiseksi (Gellin 2019, 15).

Restoratiivisen oikeuden arvot ja periaatteet ovat heijastuneet myös suomalaiseen sovittelulainsäädäntöön. Terveystieteiden tohtori ja perhehoitotieteen dosentti Aune Flinck (2013) on kehittänyt rikosten ja riitojen sovittelupalveluita Suomessa. Flinck toteaa, että Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta (1015/2005) keskeisinä periaatteina ovat vapaaehtoisuus, luottamuksellisuus, osallisuus, turvallisuus, puolueettomuus ja oikeudenmukaisuus. Myös sovittelun työkäytännöissä korostuvat vastuunotto, tasavertainen vuoropuhelu ja ihmistä kunnioittava kohtaaminen. Flinckin (2013) mukaan restoratiivisuuden tavoitteena on inhimillinen, joustava ja osapuolten aktiivisuuteen perustuva toiminta. (Flinck 2013, 18.)

Restoratiivinen oikeus on prosessi, jonka keskiössä on konfliktin osapuolten kohtaaminen. Tarkoitus on käsitellä yhdessä osallisten kanssa rikokseen liittynyttä epäoikeudenmukaisuutta niin, että ratkaisuiden kautta kaikkien osapuolten tarpeet tulevat kohdatuiksi. Restoratiivisen oikeuden tavoitteena on ennemmin hoitaa ja korjata rikoksesta aiheutunut vahinko kuin langettaa sanktioita rikoksen tekijälle. Tekijän ja uhrin sekä yhteisön tarpeet huomioidaan niin, että konfliktin osapuolet voivat palautua oman yhteisönsä aktiivisiksi toimijoiksi leimaantumatta. Yhteisellä keskustelulla ja kohtamisella tähdätään osapuolten välillä tapahtuvaan eheytymiseen. (Gellin 2019, 16, 21.)

Flinck (2013) taustoittaa restoratiivisen oikeuden kytköstä rikosten sovitteluprosessiin. Taustalla on ajatus siitä, että rikoksessa on kyse ihmisten välisten suhteiden loukkaamisesta, ei niinkään yhteiskunnan säättämien lakien rikkomisesta. Näin ollen ei myöskään sopivan rangaistuksen, hoidon tai korvaussumman löytäminen pelkästään riitä ratkaisuksi. (Flinck 2013, 17.)

Vaasan yliopiston tutkija, oikeustieteen tohtori Jyri Paasonen (2022) mukaan restoratiivinen oikeus tarkoittaa pohjimmiltaan sitä, että asianosaiset kokoontuvat yhteen sovittelijan avulla keskustelemaan rikoksen seuraamuksista ja sen pohjalta tehtävistä toimenpiteistä. Paasonen (2022) toteaa, että tärkeimpinä restoratiivisina arvoina ja menettelyn piirteinä voidaan nähdä muun muassa rikoksen aiheuttamien vahinkojen kokonaisvaltainen korjaaminen, tekijän vastuunotto ja moraalinen oppiminen. (Paasonen 2022.)

Elonheimon (2004) mukaan vahinkojen korjaamisen kohteena ovat niin aineelliset, henkiset kuin ihmissuhteisiin liittyvät vahingot. Tavoite on, että osapuolet voivat tulevaisuudessa kohdata toisensa ilman kaunaa, pelkoa tai häpeää. (Elonheimo 2004, 181.) Elonheimo (2004) toteaa, että tekijä voi itse omalla aktiivisuudellaan päästä syyllisyydestä ja häpeästä katumukseen ja korvaukseen, jonka hän voi konkreettisesti suorittaa uhrille. Näin tekijä saa mahdollisuuden ottaa vastuu, korjata vahingot ja saada anteeksi. Elonheimon (2004) mukaan tekijän mahdollisuus kantaa vastuu teoistaan lisää hänen itsehallintaansa ja vähentää uusintarikollisuuden riskiä. (Elonheimo 2004, 181.)

Restoratiivinen oikeus korostaa siis kohtaamiseen, keskusteluun ja yhteistyöhön perustuvaa myönteistä prosessia, jossa pyritään osapuolten välisen ymmärryksen lisääntymiseen. Osapuolia kunnioitetaan oman konfliktinsa asiantuntijoina. (Verso 2022a.) Elonheimo (2004) toteaa, että restoratiivisessa prosessissa on tärkeää luoda turvallinen paikka avoimelle vuoropuhelulle. Kunnioittava keskustelu vaatii luottamuksellisen ilmapiirin. Tärkeää on, että keskustelun osapuolet saavat puhua toisilleen suoraan sekä ymmärtävät mitä sovittelussa puhutaan ja sovitaan. Yhtä tärkeää on myös toisten osapuolien kuunteleminen. (Elonheimo 2004, 182.)

Restoratiivisen prosessin keskeisenä ajatuksena on, että asianosaiset ovat itse aktiivisessa roolissa asiansa ratkaisussa. Prosessin tavoitteena on eheyttää rikkoutuneet ihmissuhteet niin, ettei konflikti toistu enää uudelleen, sekä sopia vahinkojen hyvittämisestä. (Verso 2022a.) Eloheimo (2004) toteaa, että restoratiivinen prosessi voi olla tärkeämpi kuin sen lopputulos. Jos prosessi koetaan oikeudenmukaiseksi, sitoutuminen lopputulokseen kasvaa. Oikeudenmukaisuuden kokemusta lisää osallistumismahdollisuus ja sananvalta asian käsittelyssä. (Elonheimo 2004, 181.)

Zehr (2014) kuvaa restoratiivista oikeutta enemmän kompassiksi kuin kartaksi. Zehrin (2014) mukaan restoratiivisen oikeuden kolme periaatetta, entiselleen palauttaminen, vastuunottaminen ja sitoutuminen, suuntaavat ja ohjaavat kohti toimivaa sovitteluprosessia. (Maschi & Leibowitz & Mizus 2014, 1142.) Restoratiivinen oikeus ei tarjoa valmiita ratkaisuja, vaan antaa välineitä joiden avulla voidaan navigoida kohti toivottua lopputulosta.

Restoratiivisen menetelmän hyötyjä voidaan tarkastella myös laajemmasta perspektiivistä. Euroopalaisessa tutkimushankkeessa *Protecting rights, restoring respect and strengthening relationships: A European model for restorative justice with children and young people* (2015) kuvataan, kuinka restoratiivinen lähestymistapa tarjoaa menetelmän ratkoa ihmisten välisiä erimielisyyksiä tämän päivän moderneissa monimutkaisissa yhteisöissä ja ihmisten välisissä suhteissa. Restoratiivinen malli mahdollistaa ihmisten kohtaamisen, toisten näkökulmien ymmärtämisen ja yhteisten toimintatapojen löytämisen niin, että kaikki voisivat elää yhteiskunnassa vahingoittamatta toisiaan. (Chapman & Gellin & Aertsen & Anderson 2015, 23.)

Myös Elonheimo (2004) toteaa, että konfliktit tarjoavat mahdollisuuden selventää ja opettaa yhteisön normeja ja arvoja ja kriisit voidaan nähdä kehitystehtävinä. Muiden ihmisten näkökulmien huomioimisen oppiminen onnistuu paremmin keskustelun kuin rankaisemisen tai saarnaamisen avulla. Elonheimon (2004) mukaan restoratiivisessa menettelyssä rikoksenteijä oppii muun muassa ilmaisemaan tunteitaan verbaalisesti ja saa näin ollen harjoitusta tärkeissä sosiaalisissa taidoissa. Tällä on uusintarikollisuutta vähentävä vaikutus. Restoratiivinen prosessi on empatian oppitunti. (Elonheimo 2004, 182.)

Koska ihmiset joutuvat väistämättä erilaisiin konflikteihin yhteisöissään ja kokevat konfliktit eri tavoin, on tärkeää, että yhteiskunta pystyy tarjoamaan konfliktien käsittelyihin erilaisia menettelyitä, joissa omia kokemuksia, tunteita ja tarpeita voidaan kohdata ja ilmaista. Vain tätä kautta voidaan vapautua tapahtuneesta ja uhri vihastaan. Restoratiiviseen oikeuteen ja sovitteluun liittyy hyvin olennaisesti näkemys oikeudenmukaisuuden kokemuksesta. Oikeudenmukaisuus tarkoittaa suhteiden uudelleen rakentamista, tilanteen ennallistamista ja tulevaisuuteen suuntaamista. Oikeudenmukaisuuden kokemus kehittyy dialogissa, jossa osapuolten välille syntyy ymmärrys tapahtuneesta. Vasta kun uhrille syntyy riittävä oikeudenmukaisuuden kokemus suhteessa koettuun vahinkoon tai loukkaantumiseen, on myös anteeksiantaminen mahdollista. (Gellin 2019, 24.)

3.2 Rikos- ja riita-asioiden sovittelu

Sovittelumenettely voidaan karkeasti jakaa lakisääteiseen sovitteluun ja ei lakisääteiseen sovitteluun. Lakisääteisellä sovittelulla tarkoitetaan sovittelua, jossa järjestävä vastuutaho on määritelty laissa, prosessilla on tarkka struktuuri ja sovittelu on vaihtoehtoinen tai rinnakkainen tuomioistuinmenettelyn kanssa. (Peltonen, Haavisto, Heinonen & Elonheimo 2022, 22.) Ei lakisääteistä sovittelua avaan tarkemmin luvussa 4 käydessäni läpi koulusovittelua.

Lakisääteinen sovittelu voi kulkea rikosprosessin rinnalla tai olla sitä täydentävä menettely (Sosiaali- ja terveysministeriö 2022). Sovittelun tarkoituksena on löytää rikokseen tai riitaan muita ratkaisuja, kuin muodollinen ja usein raskas oikeusprosessi. Sovittelun avulla voi olla mahdollista välttää koko oikeudenkäynti. (Poliisi 2022.) Sovittelu voi myös johtaa rangaistuksen lieventämiseen tai kokonaan tuomitsematta jättämiseen. Jos sovintoon ei päästä, syyttäjät voi nostaa syytteen ja asia etenee normaalia reittiä tuomioistuimen ratkaistavaksi. (Rikosuhripäivystys 2022.)

Rikos- ja riita-asioiden sovittelusta säädetään laissa Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta (1015/2005). Sosiaali- ja terveysministeriö johtaa, ohjaa ja valvoo valtakunnallisesti rikos- ja riita-asioiden sovittelupalvelua. Valtioneuvoston nimeämä rikosasioiden sovittelun neuvottelukunta seuraa, linjaa ja edistää sovittelun valtakunnallista ja kansainvälistä toimintaa ja kehittämistä ja Terveystieteiden tutkimuskeskus (THL) vastaa sovittelun järjestämisestä valtakunnallisesti. Parhaillaan keskustellaan, pitäisikö sovittelu siirtää sosiaali- ja terveysministeriöstä (STM) oikeusministeriön (OM) hallinnonalalle. Jos siirto tapahtuu, se toteutuisi aikaisintaan vuonna 2024. (Peltonen, Haavisto, Heinonen & Elonheimo 2022, 32; Sambou 2021.)

Sovittelussa rikoksen uhri ja rikoksesta epäilty tai riidan osapuolet kohtaavat toisensa kasvokkain. Tilanteessa on myös kaksi sovittelijaa. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2022b.) Riita- ja rikosasioiden sovittelu on maksutonta palvelua ja sovittelupalveluja saa sovittelutoimistoista ympäri maan. Toiminta on vapaaehtoista kaikille osapuolille, sekä rikoksen tai riidan osapuolille, että sovittelijoille. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2022.) Sovitteluprosessi on myös mahdollista keskeyttää koska vain kenen tahansa osapuolen toimesta (Rikosuhripäivystys 2022).

Puolueettomien ja tehtävänsä koulutettujen sovittelijoiden tarkoituksena on auttaa rikoksen tai riita-asian osapuolia pääsemään neuvotteluteitse molempia osapuolia tyydyttävään ratkaisuun (Sosiaali- ja terveysministeriö 2022). Sovittelijat ja osapuolet eivät ratkaise sovittelussa oikeudellista syyllisyyttä ja rangaistusta. Sovittelun tuloksena osapuolet voivat päätyä sopimukseen, joka sitoo heitä oikeudellisesti. (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2022a.)

Sovittelussa käsiteltävät asiat ovat yleensä omaisuusrikoksia, vahingontekoja tai pahoinpitelyjä, mutta käsittelyyn voidaan ottaa myös pienet riita-asiat (Sosiaali- ja terveysministeriö 2022). Yleisimpiä riita-asioita ovat koulukiusaaminen ja naapuririidat (Poliisi 2021). Peltonen ym. (2022) toteaa, että riita-asioiden sovitteluun liittyy vielä haasteita. Koska käsittelyyn otetaan vain vähäiset riita-asiat, on se osaltaan myötävaikuttanut siihen, että riita-asioiden määrä on jäänyt sovittelutoimistoissa varsin pieneksi. Kynnys on korkealla viedä riita-asioita myöskään tuomioistuimen ratkaistavaksi. Riita-asioiden sovitteluun sovittelutoiminnan avulla pitäisi siis Peltosen ym. (2022) mukaan kiinnittää tulevaisuudessa enenevämmässä määrin huomiota. (Peltonen, Haavisto, Heinonen & Elonheimo 2022, 33.)

Sovittelussa käydään läpi uhrille aiheutuneita henkisiä ja aineellisia haittoja sekä pyritään yhdessä löytämään keinot, miten aiheutuneet vahingot voitaisiin hyvittää. Sovittelun yksi keskeinen tavoite on ehkäistä rikosten uusimista. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2022.) Peltonen ym. (2022) toteaa, että suomalainen sovittelutoimistojen sovittelupalvelu on menestystarina kansainvälisilläkin mittareilla mitattuna. Sovittelu on vakiinnuttanut asemansa osana sitä kokonaisuutta, jonka avulla vastaanamme rikoksiin, riitoihin ja ylipäänsä konflikteihin. Peltonen ym. (2022) jatkaa, että siitä kertoo esimerkiksi se, että peräti noin kolmannes poliisin selvittämistä pahoinpitelyistä ohjataan sovittelun piiriin. (Peltonen, Haavisto, Heinonen & Elonheimo 2022, 33.)

3.3 Rikos- ja riita-asioiden sovitteluprosessin vaiheet

Poliisi huomioi aina sovittelun mahdollisuuden rikosasioissa esitutkintaa tehdessään. Rikosasian täytyy täyttää tietyt edellytykset soveltuakseen sovittelumenettelyyn. Käsillä olevan rikoksen täytyy olla luonteeltaan vähäinen. (Poliisi 2022.) Tällaisia rikoksia ovat esimerkiksi vahingonteot, lievät pahoinpitelyt, omaisuusrikokset tai vähäiset riita-asiat (Rikosuhripäivystys 2022). Vakavat ja laajat tai esimerkiksi alaikäisiin kohdistuvat rikokset eivät sovellu sovittelun piiriin (Poliisi 2022).

Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta (1015/2005) sanotaan 1 luvun 3 §:n 2 momentissa, että riita-asia voidaan ottaa soviteltavaksi, jos sen käsittelemistä sovittelussa voidaan pitää tarkoituksenmukaisena. Myös sovittelutoimisto arvioi aina tapauskohtaisesti asian soveltumista sovitteluun. (Poliisi 2022.) Sovittelutoimisto arvioi tilanteen kokonaisuutena, ja ottaa huomioon esimerkiksi rikoksen laadun, tekotavan sekä osapuolten väliset suhteet, sekä sen, onko osapuolilla voimavaroja osallistua sovitteluun (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2022a). Jos rikosta ei voida sovittaa, myöskään siitä aiheutuneen vahingon korvaamista koskevaa asiaa ei saa ottaa soviteltavaksi (Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta 1:3,1).

Sovittelu on mahdollista, jos osapuolia on vähintään kaksi ja ainakin toinen osapuolista on luonnollinen henkilö (Poliisi 2021). Sovittelualoitteen voi tehdä kuka tahansa rikos- tai riita-asian osapuoli. Sovittelualoite tehdään lähimpään sovittelutoimistoon. (Poliisi 2022.) Useimmiten sovittelualoitteen tekee kuitenkin poliisi tai syyttäjä (Rikosuhripäivystys 2022). Lähisuhdeväkivaltarikoksien kohdalla poliisi tai syyttäjä on velvollisia tekemään sovittelualoitteen (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2022a). Alaikäisten kohdalla sovittelualoitteen voi tehdä lapsen tai nuoren huoltaja tai muu laillinen edustaja tai esimerkiksi koulu (Poliisi 2022; Keski-Suomen sovittelutoimisto 2022).

Sovittelutilanteeseen on mahdollista saada tukihenkilö (Poliisi 2022). Tukihenkilö voi olla ystävä tai perheen jäsen. Tukihenkilön voi myös saada Rikosuhripäivystyksen kautta (Poliisi 2022). Jos osapuolena on alaikäinen henkilö, sovittelu tulee järjestää siten, että hänellä on mahdollisuus saada tukea huoltajaltaan tai muulta lailliselta edustajaltaan. Huoltajan tai muun laillisen edustajan läsnäolo sovittelutapaamisessa voidaan kieltää vain, jos se on selvästi alaikäisen osapuolen edun vastaista. Alle 15-vuotiaan osapuolen huoltajaa tai muuta laillista edustajaa ei muutoin saa kieltää osallistumasta sovittelutapaamiseen. (Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta 3:18,1.)

Ennen sovittelun aloittamista, on jokaiselle osapuolelle kerrottava hänen sovitteluun liittyvät oikeutensa ja asemansa sovittelussa. Osapuolilla on myös oikeus peruuttaa suostumuksensa milloin ta-

hansa sovittelun aikana. Alaikäisen henkilön on annettava suostumuksensa sovitteluun henkilökohtaisesti. Lisäksi alaikäisen henkilön osallistuminen sovitteluun edellyttää, että myös hänen huoltajansa tai muut lailliset edustajansa suostuvat siihen. (Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta 1:2,1,2.) Asianosaisella on oikeus pyytää myös erillistapaamista joko ennen sovitteluneuvottelua tai tarvittaessa myös myöhemmin sovitteluprosessin aikana. Erillistapaamisessa ovat paikalla sovittelijat ja yksi asianosainen kerrallaan. (Jyväskylän kaupunki 2022.)

Sovittelutilanteessa sovittelijoita on aina kaksi henkilöä (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2022a). Sovittelijana toimiva henkilö on käynyt sovittelutoimintaan perehdyttävän koulutuksen, tai hänellä on sovittelijana toimimiseen vaadittava muu sopiva koulutus, taito ja kokemus (Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta 2:10,1). Sovittelijan täytyy myös sopia henkilökohtaisilta ominaisuuksiltaan tehtävän hoitamiseen ja täyttää esteettömyysvaatimus (Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta 3:16,1).

Sovittelijan tehtävänä on huolehtia tapaamisten järjestämisestä, antaa osapuolille tietoa saatavissa olevasta oikeusavusta ja muista palveluista, laatia sovittelussa syntyneestä osapuolten välisestä sopimuksesta asiakirja ja sovittelun päätyttyä toimittaa sovittelutoimistolle selostus sovittelusta (Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta 3:17,1).

Sovittelijoiden tehtävä on huolehtia, että molemmat osapuolet hyväksyvät sovittelun ratkaisun. Sovittelutoimisto seuraa sovittelussa tehdyn sopimuksen toteutumista. (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2022a; Keski-Suomen sovittelutoimisto 2022.) Sopimus on tarvittaessa haettava ulosottokelpoiseksi (Jyväskylän kaupunki 2022). Sovittelijan täytyy olla puolueeton ja kunnioittaa kaikkia osapuolia sovittelun aikana. (Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta 3:17,1.) Sovittelijat ovat myös vaitiolovelvollisia (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2022).

Sovittelutoimiston ammattihenkilöt tukevat, ohjaavat ja valvovat sovittelijoiden työtä. (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2022a). Sovittelutoimiston ammattihenkilöstö lähettää aina sovittelun lopputuloksen tiedoksi poliisille tai syyttäjälle. Poliisi tai syyttäjä arvioi sovittelun merkityksen rikoksen käsittelyssä. Sovittelutoimiston henkilöstö myös neuvoo osapuolia asian jatkokäsittelyyn liittyvissä asioissa. (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2022a.)

Sovittelun tavoitteena on puhua tapahtuneesta rikoksesta tai riidasta, osapuolten tapahtumiin liittyvistä kokemuksista ja tunteista sekä sopia toimenpiteistä vahinkojen hyvittämiseksi tai sovintoon pääsemiseksi molempia osapuolia tyydyttävällä tavalla. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2022.) Sovittelussa voidaan myös sopia vahingonkorvauksista (Rikosuhripäivystys 2022). Sovittelijat eivät ratkaise asiaa osapuolten puolesta eivätkä ota kantaa siihen, kuka on oikeassa tai väärässä (Poliisi 2021; Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2022b). Sovittelijat eivät tee heille valmiita sovintoesityksiä vaan osapuolet päättävät itse oman asiansa lopputuloksesta (Poliisi 2021).

Rikosasioissa sovittelun lähtökohtana on, että epäilty vahvistaa, mitä on pääpiirteittäin tapahtunut. Sovittelussa molemmat osapuolet saavat kertoa kokemuksistaan ja tunteistaan. Näin he osallistuvat yhdessä asian ratkaisuun ja tapahtumien selvittämiseen. Asioiden läpikäyminen ja niistä puhuminen voi helpottaa oloa. (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2022b.)

Itä-Suomen poliisilaitoksen rikostorjuntasektorin johtaja rikosylikomisario Kalle Toivanen (2021) kertoo, että vaikka esimerkiksi korvauksia koskevaan sopimukseen ei päästäisikään, on monesti jo itse prosessi hyvin hyödyllinen. Rikoksesta epäillylle asianomistajan kohtaaminen ja anteeksi pyytäminen on henkisesti jopa kovempi juttu, kuin muodollinen rangaistusseuraamus. Toivasen mukaan sovittelussa epäilty joutuu ottamaan vastuuta teostaan tavalla tai toisella. (Poliisi 2021.)

3.4 Alaikäisten rikos- ja riita-asioiden sovittelun hyötyjä ja haasteita tutkimusten mukaan

Porin yliopistokeskuksen Tampereen yksikön yliopistonlehtori Ossi Eskelinen (2005) on tutkinut Suomessa alle 15-vuotiaiden kokemuksia rikossovittelusta. Epävirallisia päätavoitteita ja arvoja alle 15-vuotiaiden sovittelulle on Eskelisen (2005) mukaan kolmenlaisia. Ne voivat olla sosiaalisia ja sosiaalipoliittisia, kasvatuksellisia sekä rikosoikeusjärjestelmän prosesseihin liittyviä. Käytännössä ne tarkoittavat muun muassa rikosvaikeuksiin joutuneiden kansalaisten ihmisläheisempää kohtelua ja käsittelyn inhimillistymistä, osallistumista yhteisesti ongelmien ratkaisuun ja kriisitilanteen korjaamiseen, tuen ja turvan tarjoamista, vastuukäsittelyn selkiyttämistä tekijälle, rikosten aiheuttamien menetysten minimoimista ja korvaamista, inhimillisen sovinnon aikaansaamista, uusintarikollisuuden ehkäisemistä ja ennaltaehkäisy sekä viihtyisemmän elinympäristön luomista. (Eskelinen 2005, 154.)

Eskelisen (2005) mukaan nuorten rikosten tekijöiden osalta sovittelutoiminta on vakiintunut suhteellisen hyvin toimivaksi järjestelmäksi. Eskelisen (2005) tutkimuksen mukaan lapset, joiden rikosura katkesi alkuvaiheessa, syyllistyivät muita harvemmin uusiin tekoihin. Osa lapsista syyllistyi vielä sovittelun jälkeen uusiin tekoihin, yleensä porukan mukana, mutta teot eivät olleet välttämättä vakavia. Pitkä väli teon ja sovittelun välillä lisäsi riskiä joutua uusiin vaikeuksiin. (Eskelinen 2005, 155-157.)

Eskelinen (2005) toteaa, että sovittelun vaikuttavuus on erityisen heikko tilanteissa, joissa lapsen kehityksessä tai hänen ympäristössään on ongelmia, lapselle on kehittynyt jo ennen sovittelua

pitkä rikoshistoria, sovitteluprosessi kestää kauan, lapsi ei ota tai ei osaa ottaa vastuuta teostaan – eikä sitä tee kukaan muukaan – tai päihteet ja niiden lieveilmiöt ovat tulleet mukaan. Eskelisen (2005) mukaan varhaisen puuttumisen keinoilla on keskeinen merkitys uusintarikollisuuden ehkäisyssä sovittelun näkökulmasta. Sovittelu ja sovitteluprosessi Eskelisen (2005) mukaan vaikuttaa erityisesti niihin lapsiin, jotka ovat ennestään hyvätapaisia, joiden elämäntilannetta voi luonnehtia tavalliseksi ja joilla ei ole huomattavaa rikostaustaa. (Eskelinen 2005, 159.)

Eskelisen (2005) mukaan alle 15-vuotiaiden lasten sovittelutoiminnassa oli nähtävissä monenlaisia ja monitasoisia kasvatuksellisia elementtejä. Merkityksellistä oli, että sovittelu yleensä pysäytti lapsen tavalla tai toisella, esimerkiksi teot loppuivat tai tekojen välit pitenivät. Eskelisen (2005) aineistossa erityisesti aikuisille asianomistajille oli tyypillistä, että he halusivat antaa sovittelulle ja omalle läsnäololleen kasvatuksellisen merkityksen. Nähtiin että jokin toimenpide, seuraamus, on lapselle teon jälkeen tarpeellinen. Yksi sovitteluun lähtemisen motiiveista oli selvittää ja sopia asia sekä oppia siitä. Sovittelu nähtiin omaksi parhaaksi ja sen avulla oli mahdollista korvata aiheutettu vahinko. (Eskelinen 2005, 160.) Elonheimon (2004) mukaan asianosaisille on tärkeää saada hallinnan tunne prosessista. Jo pelkästään tieto prosessin kulusta ja asianomistajan asemasta siinä helpottaa. Myös tieto siitä, että vastapuolikin on halukas sopimaan asian, laukaisee jännitystä. Lisäksi sopimuksen aikaan saaminen tuo helpotusta molemmille osapuolille. (Elonheimo 2004, 186, 187.)

Oleellista sovittelun onnistumisen ja ennaltaehkäisevyyden kannalta Eskelisen (2005) mukaan oli se, ymmärsikö lapsi tekonsa, ottiko hän siitä vastuuta ja ilmaisiko hän katumusta tai osoittiko jonkinlaista itsetutkiskelua. Eskelisen (2005) tutkimus osoitti, että yleisesti ottaen tekijät katuivat ja häpesivät tekoaan ja ymmärsivät tehneensä väärin. Jos lapsi ymmärtää tekonsa, ottaa vastuuta ja ehkä katuukin sitä, näyttää sillä olevan myönteinen vaikutus hänen tulevaan rikoskäyttäytymiseensä. (Eskelinen 2005, 160-161.)

Sovittelussa kasvokkain kohtaaminen on kaiken perusta. Näin oli myös Eskelisen (2005) tutkimuksessa. Sovitteluistunto katsottiin tilaisuudeksi, jossa voitiin keskustella teosta ja siihen liittyvistä asioista. Moni uhreista ja tekijöistä kertoi oppineensa hoitamaan asiat keskustelemalla. Uhreille tapaaminen oli myös useimmissa tapauksissa pelkoa lieventävä ja poistava tekijä. Erityisen tärkeä merkitys oli sovittelutilanteessa mahdollisesti tapahtuneilla anteeksipyyntöillä ja anteeksisaanneilla. (Eskelinen 2005, 161.) Elonheimo (2004) toteaa, että kun väärinkäsityksiä selvitetään kasvokkain, kielteiset ennakkoluulot toisesta rikkoutuivat. Näin ollen jännite osapuolien välillä vähenee ja mahdollisuus ymmärtää toisen näkökulmaa paranee. Osapuolet poistuvat sovittelusta vähemmän vihamielisinä kuin kenties sinne tullessa. Myös nuorten uhmakkuus vähenee sovittelun edetessä. Elonheimon (2004) mukaan sellaista oikeusrauhaa on vaikea saavuttaa muodollisessa tuomioistuinmenettelyssä. (Elonheimo 2004, 186.) Sovittelun keinoin konfliktit on mahdollista ratkaista nopeasti ja yhteiskunnan resursseja säästäen (Elonheimo 2004, 186).

Eskelinen (2005, 154) toteaa kuitenkin myös, ettei alle 15-vuotiaiden sovittelutoiminnan arviointi ole täysin ongelmaton. Rikoslain (1889/39) 3 luku 4 §:ssä todetaan, että rikosoikeudellinen vastuu alkaa nuoren täytettyä 15 vuotta. Eskelisen (2005) mukaan lasten sovittelulle ei ole asetettu selvää tavoitetta tai tehtävää, jonka toteutumista voitaisiin arvioida. Sen vuoksi alle 15 –vuotiaiden sovittelutoiminnan tuloksellisuutta tai vaikuttavuutta ylipäänsä voi olla hankala arvioida. Yleisesti sovittelu on vaihtoehto viralliselle oikeusmenettelylle, mutta alle 15-vuotiaiden osalta sitä on totuttu pitämään enemmänkin seuraamuksena. (Eskelinen 2005, 154.)

Elonheimon (2004) mukaan sovittelun osapuolet, varsinkin nuoret rikosentekijät, voivat olla hyvin passiivisia keskustelijoita. Dialogi on restoratiivisen oikeuden ydin ja sovittelu onnistuu ja epäonnistuu sen myötä, kuinka rohkeasti ja avoimesti sovittelun osapuolet pystyvät ilmaisemaan itseään ja tunteitaan. Sovittelukeskustelut uhkaavat kuitenkin jäädä usein liian pintapuolisiksi. Elonheimon (2004) toteaa, että puhumattomuus on sovittelun ongelma. Tässä kohtaa sovittelijat nousevat tärkeää rooliin keskustelun aktivoijina. (Elonheimon 2004, 167-188.)

Yksi sovittelun epäkohdista Elonheimon (2004) mukaan on myös se, että keskitytään liikaa sopimuksen laatimiseen ja vahinkojen korvaamiseen moraalisen puolen jäädessä vähemmälle huomiolle. Vaarana on, että sopimuksen aikaansaamisesta tulee sovittelun tärkein tekijä. Niin uhrin kuin tekijänkin kannalta on tärkeää, että moraalinen ongelmaa käsitellään selvästi ja oikeudenmukaisesti. (Elonheimon 2004, 188-189.) Erityisesti uhreille henkinen korjaaminen on aineellista korjaamista tärkeämpää (Elonheimon 2004, 193).

Tärkeää on myös seurata sopimuksen toteutumista. Jotta tekijä voi ottaa vastuun teostaan ja asianomistaja voi kokea tuon vastuunottamisen tapahtuneen, ei pelkkä sopimus riitä vaan tarvitaan sovittujen asioiden toteutumisen seuranta. Siten voidaan myös arvioida yksittäisen sovittelun onnistumista. (Iivari 2007, 59.)

Ehkäiseekö sovittelu rikosten uusimista ja ennaltaehkäiseekö sovittelu yleensäkin rikollista toimintaa? Eskelisen (2005) mukaan tutkimustulokset sovittelun ja uusintarikollisuuden välisestä suhteesta ovat kahtalaisia. (Eskelinen 2005, 157.) Osa tutkimuksista kertoo, ettei sovittelulla ole välttämättä ratkaisevaa merkitystä uusintarikollisuuden vähentämiseksi. Toisaalta osassa tutkimuksista on saatu viitteitä siitä, että ennaltaehkäisevyys- ja oppimisprosessimielessä jonkinlaista myönteistä kehitystä on tapahtunut ainakin joidenkin epäiltyjen osalta. (Eskelinen 2005, 158.) Elonheimon (2004) mukaan restoratiivinen interventio vähentää uusintarikollisuutta. Asianosaiset pitävät restoratiivista oikeutta oikeudenmukaisempana kuin tuomioistuinmenettelyä. Menettelyn kokeminen oikeudenmukaiseksi ennustaa sekä laadituista sopimuksista kiinni pitämistä, että tulevaa lainkuuliaisuutta. (Elonheimon 2004, 190.)

Vaikka alle 15-vuotiaiden sovittelumenettely kaipaakin edelleen jatkumoprosessien kehittämistä, Eskelinen (2005) näkee tutkimustulosten antavan uskoa sovittelun ja siihen kuuluvien prosessien jatkamiseen (Eskelinen 2005, 159). Elonheimo (2004) toteaa, että jos tavoitteena on todella vähentää uusintarikollisuutta, on syytä kehittää laajempaa, yhteisöllisempää sovittelua, johon otettaisiin mukaan läheisiä ja johon liittyisi myös rehabilitatiivinen elementti, eli esimerkiksi hoidetaan myös rikoksenteijän psyykkisiä ongelmia, oppimisvaikeuksia tai päihdeongelmaa. Lisäksi dialogia voisi edesauttaa, jos osapuolille annettaisiin enemmän tietoa ja tukea jo ennen yhteistapaamista. (Elonheimo 2004, 191, 193.) Elonheimon (2004) mukaan suomalaisen sovittelun keskeinen ongelma on dialogin puute. Sovittelijoiden koulutuksella ja siihen panostamisella voitaisiin merkittävästä vaikuttaa tähän. Jos sovittelussa keskityttäisiin enemmän dialogiin ja vähemmän sopimuksiin, saataisiin todennäköisesti parempia tuloksia uusintarikollisuuden ehkäisyn kannalta – ja hyviä sopimuksia sivutuotteena. (Elonheimo 2004, 196.)

4 KOULUSOVITTELU

Luvun alkuun määrittelen, mitä restoratiiviseen oikeuteen perustuvalla restoratiivisella lähestymistavalla tarkoitetaan. Sen jälkeen käyn läpi vertaissovittelua, mikä on yksi koulusovittelun muoto. Käyn tarkemmin läpi vertaissovittelun vaiheet ja lopuksi tutkimuksissa esiin tulleita tuloksia vertaissovittelun hyödyistä ja siihen liittyvistä haasteista.

4.1 Restoratiivinen lähestymistapa koulusovittelussa

Gellin (2019) käyttää termiä restoratiivinen lähestymistapa puhuessaan restoratiivisesta oikeudesta peruskoulukontekstissa. Restoratiivinen lähestymistapa pohjautuu restoratiiviseen oikeuteen, mutta sitä ei käytetä oikeustieteellisessä tai rikosoikeudellisessa mielessä. Kouluissa restoratiivinen lähestymistapa ja siihen perustuva vertaissovittelu liittyy lakisääteiseen työrauhan turvaamisen tehtävään sekä jännitteiden ja konfliktien käsittelyn käytäntöihin, joissa toimijoina ovat koulun henkilökunnan jäsenet. (Gellin 2019, 32-34.)

Restoratiivinen lähestymistapa tuo uudenlaisen tavan tarkastella koulun konfliktitilanteita. Koulusovittelu on vaihtoehto sanktiopohjaisille menettelytavoille ja tarjoaa toisenlaisen tavan ratkaista

lasten ja nuorten keskinäisiä sekä opettajien ja oppilaiden välisiä ristiriitoja koulun arjessa. Sanktiopohjaiset menettelyt eivät anna useinkaan mahdollisuutta yhteisöön palautumiselle, hyvittämiselle tai aiheutetun kärsimyksen korjaamiselle. (Gellin 2019, 61; Gellin 2021, 40.)

Myös Kiilakoski (2009) sanoo restoratiivisuuden periaatteiden tuovan kouluun ajattelutavan muutoksen. Kiilakosken (2009) mukaan restoratiivisen oikeuden lähtökohta eroaa rankaisukeskeisestä menettelystä sillä tarkoituksena ei ole rangaista rikoksen tekijää, vaan eheyttää uhria sekä yhteisöä, jossa rike on tapahtunut. (Kiilakoski 2009, 19.) Elonheimo (2004, 181) toteaa, että rikoksenteijä ei ole passiivinen rangaistuksen kohde, vaan mukana sopimuksen teossa, vahinkojen korjaamisessa ja niiden tekijöiden poistamisessa, jotka johtivat rikokseen.

Gellin (2021) toteaa, että koulujen sovittelutoiminnan lähtökohtana ovat lasten oikeudet ja lapsiystävällisen oikeuden lähtökohdat. Ne korostavat aikuisten velvollisuutta kuunnella, tukea ja auttaa lasta riippumatta tämän asemasta, sosioekonomisesta tilanteesta tai lapsen aiheuttamista ongelmista. Gellinin (2021) mukaan restoratiivisen kohtaamisen ja sovittelun taito vapauttaa tukemaan oppilaiden kykyä vuorovaikutuksen oppimiseen, vastuunottoon ja käytöksen muutokseen. (Gellin 2021, 44.) Tutkimukset ovat osoittaneet, että häiriökäyttäytyminen on vähentynyt päiväkodissa tai koulussa, jos sovittelun taito on opittu jo varhaisessa vaiheessa. Se ennustaa myös kykyä hallita konflikteja myös myöhemmässä elämässä. (Gellin 2021, 43.)

Restoratiivinen eli eheyttävä ja korjaava ajattelutapa tuottaa ymmärryksen jokaisen yhteisön jäsenen, niin lapsen kuin aikuisenkin, arvokkuudesta ja kyvykkyydestä sekä jokaisen osallisuuden merkityksestä yhteisön hyvinvoinnin vahvistamisessa. Gellinin (2021) mukaan konfliktitilanteissa restoratiivinen sovitteluprosessi on purkanut ennakkoluuloja, lisännyt yhteisön jäsenten välistä kunnioitusta erilaisista näkemyksistä huolimatta sekä lisännyt vastuunottoa. (Gellin 2021, 44.) Sovitteluprosessin tarkoituksena on vähentää yhteisön jäsenten välisiä konflikteja koko yhteisön vuorovaikutustaitoja edistämällä. Tarkoitus on myös puuttua konflikteihin mahdollisimman varhain. (Gellin 2021, 40.) Vahvistamalla yhteisöllistä toimintakulttuuria, restoratiivisesta mallista saadut kohtaamisen ja konfliktinratkaisun taidot voivat parhaimmillaan auttaa laajemminkin arjen sosiaalisissa tilanteissa ja toiminnassa (Gellin 2021, 40). Gellin (2021) toteaa, että sovittelutoiminnan kautta kasvatuskenttä liittyy osaksi yhteiskuntamme konfliktinhallintatoimintaa. Lasten ja nuorten konfliktien sovittelu ei toteudu pelkästään kouluilla ja oppilaitoksilla, vaan yhtä lailla kaduilla, naapurustoissa sekä lakisääteisesti valtakunnallisen rikos- ja riita-asioiden sovittelutoiminnassa. (Gellin 2021, 43.)

4.2 Vertaissovittelu koulusovittelun muotona

Ei-lakisääteisestä sovittelusta koulusovittelu on yksi esimerkki. Vaikka koulusovittelu ei perustukaan lakiin, voidaan siinäkin nähdä sääntelyn piirteitä. (Peltonen, Haavisto, Heinonen & Elonheimo 2022,22.) Peruskoululaki (628/1998) ei velvoita kouluja koulusovitteluun, mutta kasvatus- ja opetuskeskustuksen henkilöstöllä on kuitenkin lakisääteinen tehtävä turvata koulun työrauha. Myös kasvatus- ja opetustyön eettinen lähtökohta velvoittaa kasvatus- ja opetushenkilöstöä lasten ja nuorten kasvun ja identiteetin kehityksen tukemiseen. (Gellin 2019, 14.)

Koulusovittelulla tarkoitetaan vertaissovittelua. Vertaissovittelijoina toimivat hieman vanhemmat sovitteijaoppilaat mutta sovittelu voi tapahtua myös aikuisten johdolla. Peltonen ym. (2022) kertoo, että koulusovittelun tavoitteena on käsitellä koulu yhteisössä esiintyvät ristiriidat mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Sitä kautta saadaan lisättyä oppilaiden hyvinvointia ja arjen turvallisuutta. (Peltonen, Haavisto, Heinonen & Elonheimo 2022, 50; Gellin 2021, 41.)

Peltonen ym. (2022) jatkaa, että koulusovittelun keskeisenä tavoitteena on myös lasten ja nuorten osallisuuden kasvattaminen kouluarjen konfliktien ratkaisemisen kautta. Sovittelu tähtää siihen, että osapuolet ymmärtävät konfliktin aiheuttaman mielipahan ja kuinka konflikti vaikuttaa koko yhteisön ilmapiiriin ja turvallisuuden tunteeseen. Peltonen ym. (2022) toteaa, että koulusovittelu ymmärretään puuttumisen keinoksi, jolla tartutaan konflikteihin ja oireiluun. Sovittelua ei nähdä näin ollen rankaisun vastakohtana, vaan aktiivisena puuttumisena ongelmatilanteisiin. Sovittelu nähdään myös osapuolille rankaisua haastavampana ja sitouttavampana. (Peltonen, Haavisto, Heinonen & Elonheimo 2022, 50; Gellin 2021, 41.)

Koulusovittelusta vastaa maassamme Suomen sovittelufoorumi ry:n Verso-ohjelma, johon muun muassa koulujen vertaissovittelu Verso kuuluu (Peltonen, Haavisto, Heinonen & Elonheimo 2022, 50). Verso-toiminta on kouluille kehitetty sovittelukäytäntö. Toiminnan keskiössä on oppilaiden aktiivinen toimijuus sekä osallistuminen. (Verso 2022b.)

Koulusovittelu tarjoaa vaihtoehdoisen tavan ratkaista lasten ja nuorten keskinäisiä sekä opettajien ja oppilaiden välisiä ristiriitoja koulun arjessa. Sovittelijat ovat koulutuksen saaneita oppilaita ja opettajia, jotka auttavat konfliktin osapuolia löytämään itse ratkaisun ristiriitaan. Sovittelu on selkeä prosessi jossa osapuolet saavat kertoa näkemyksensä tapahtuneesta, kuvata tuntemuksiaan ja pohtia ratkaisuvaihtoehtoja. Prosessin tavoitteena on päästä sopimukseen, jonka toteutumista seurataan. Sovittelun tarkoituksena on puuttua konflikteihin mahdollisimman varhain ja vähentää yhteisön jäsenten välisiä konflikteja koko yhteisön vuorovaikutustaitoja edistämällä. (Gellin 2021, 40.)

On tärkeää tarjota oppilaille mahdollisuus ikätaso huomioiden olla aktiivisia toimijoita konfliktien selvittämisessä. Tästä oppilaat voivat saada kyvykkyyden kokemuksen millä on kauaskantoisia vaikutuksia. (Gellin 2019, 60.) Aikuisten tehtävä on tukea oppilaita tässä toimijuudessa ja luoda puitteet menettelyille. Haasteena on kuitenkin usein aikuisten asenteet. Usein ei luoteta tarpeeksi siihen, että lapset ovat riittävän kyvykkäitä ja pystyvät kantamaan vastuuta. Silloin jää huomioimatta nuorten oma asiantuntijuus yhtenä ratkaisujen tuottamisen keskeisenä tekijänä. (Gellin 2019, 61.)

4.3 Vertaissovittelun vaiheet

Verso-sovittelu käynnistyy, kun joku havaitsee yhteisössä konfliktin (Peltonen & Haavisto & Heinonen & Elonheimo 2022, 52). Koulussa esiintyvät konfliktit voivat olla joko fyysisiä, esimerkiksi tönimistä tai liiaksi yltyviä leikkitaapeluja, tai sanallisia, esimerkiksi nimittelyt tai selän takana pahan puhuminen. Sosiaalisen median ja mobiililaitteiden myötä konfliktit ovat saaneet uusia ilmenemismuotoja, esimerkiksi kuvia manipuloidaan, perättömiä huhuja levitetään, tai suljetaan pois erilaisista sosiaalisen median ryhmistä. Uusien välineiden ja kanavien myötä loukkaaminen, kiusaaminen ja vihapuhe onnistuu yhä tehokkaammin ja raadollisemmin. (Peltonen & Haavisto & Heinonen & Elonheimo 2022, 51.)

Aloitteen voi tehdä opettaja, oppilas tai huoltaja. Jokaisella koululla on omat käytäntönsä prosessin käynnistämisen suhteen. Jos asia on sen laatuinen, että se soveltuu vertaissovitteluun, alkaa prosessi osapuolten tapaamisella. Joskus voi olla myös paikallaan järjestää osapuolille erillistapaamiset ennen yhteistä kokoontumista. Sovittelijat kertovat aluksi sovittelun pelisäännöt, ja varmistavat, että osapuolet suostuvat sovitteluun. Sovittelijat selvittävät, mitä on tapahtunut, miltä se on tuntunut, keihin kaikkiin se on vaikuttanut ja miten asian voisi ratkaista. (Peltonen & Haavisto & Heinonen & Elonheimo 2022, 52.)

Vertaissovittelijat toimivat fasilitaattoreina, eli he eivät anna rangaistuksia tai tee päätöksiä. Tarkoitus on, että osapuolet löytävät itse ratkaisun tilanteeseen niin, ettei konflikti osapuolten välillä enää jatku tai toistu joskus myöhemmin. Sovittelussa ei etsitä syyllisiä tai anneta sanktiota, vaan vuorovaikutuksen tarkoitus on lisätä ymmärrystä niin, että osapuolet voivat ratkaista itse konfliktinsa. (Gellin 2021, 41-42.) Toisin kuin kurinpitomenettelyissä, sovittelussa ei ole vastakkainasettelua

vaan tavoitteena on saavuttaa luottamus ja yhteinen näkemys asiaan. Sovittelijan tehtävänä on ennen kaikkea osoittaa myötätuntoa molemmille osapuolille ja luoda ilmapiiriä, joka edesauttaa sovinnon syntymistä. (Gellin 2019, 61.)

Lopuksi sovittelijat kirjoittavat osapuolten esittämät ratkaisut ja lupaukset sopimuslomakkeelle. Sopimus luetaan ja annetaan kaikkien paikalla olleiden allekirjoitettavaksi. Samalla sovitaan myös, miten sopimuksen toteutumista seurataan. Yleensä seuranta-aika on yhdestä kahteen viikkoa. Sovittelijaoppilaat saavat tukea toimintaansa päivystävältä ohjaajalta. (Peltonen & Haavisto & Heinonen & Elonheimo 2022, 52.)

Vertaissovittelijoiden toimintaa tukee aina Verso-ohjelman kouluttama vapaaehtoisista henkilökunnan jäsenistä muodostuva Verso-aikuisten tiimi. Tiimi arvioi aina tapauskohtaisesti mikä tilanne ohjataan vertaissovitteluun ja mikä taas tarvitsee koulun muita menettelyjä. (Verso 2022b.) Jos käsiteltävä asia on yhtään haastavampi tai vertaissovittelu ei johda haluttuun lopputulokseen, menee asia aikuisjohtoiseen sovitteluun. Aikuisjohtoinen sovittelu on vertaissovittelua monimuotoisempaa ja syvempää. Sovittelussa voivat olla mukana myös lapsen tai nuoren vanhemmat. (Peltonen & Haavisto & Heinonen & Elonheimo 2022, 52-53; Verso 2022b.) Sovittelutoiminnan tarkoitus ei ole vähentää koulun ja kodin välistä yhteistyötä eikä se poista koulun muita puuttumisen menetelmiä. Vertaissovittelu antaa hyvän työvälineen eritasoisten konfliktien lapsiystävällisen ja varhaisen huomioimisen ja käsittelyn toteuttamiseen. (Verso 2022b.)

Suomalaisen sovittelun tila ja mahdollisuudet (SUSTIMA)-hankkeessa (2022) todetaan koulusovittelun keskeisimmiksi kehittämistarpeiksi arjen konfliktien havaitsemisen vahvistaminen ja sovittelun käyttötilanteiden aktiivinen tunnistaminen. Olisi ensiarvoisen tärkeää tunnistaa mahdollisimman varhain koulujen arjen konfliktit ja saada koetut konfliktit ja kiusaamiset menetelmän piiriin. Osa konflikteista on näkyviä, mutta esimerkiksi syrjintä voi usein olla sellaista, että se ei näy opettajille. Piiloon jäävä kiusaaminen on keskeinen ongelma kaikessa kiusaamisen vastaisessa työssä. Myös toimintatavan juurtumisessa osaksi koulun toimintakulttuuria on vielä haasteita, vaikka koulusovittelu jo varsin vakiintunutta toimintaa monella koululla onkin. Lisäksi huoltajien tietoisuutta koulun konfliktinhallinnasta tulisi lisätä. (Peltonen & Haavisto & Heinonen & Elonheimo 2022, 55-56.)

Peltonen ym. (2022) toteaa, että viime vuosikymmenen lopulla uudistetut ja käyttöön otetut perusopetuksen valtakunnalliset opetussuunnitelman perusteet korostavat oppilaiden vuorovaikutustaitoja, oppilaiden osallisuutta ja yhteisöllisyyttä. Opetussuunnitelman perusteissa mainitaan tavoitteina, että oppilaat oppivat työskentelemään yhdessä ja saavat tilaisuuksia harjoitella neuvottelemista, sovittelemista ja ristiriitojen ratkaisemista. Peltonen ym. (2022) toteaa, että kirjaus luo perusteita ja korostaa sovittelun merkitystä tärkeänä keinona oppilaiden kasvun tukemisessa. (Peltonen & Haavisto & Heinonen & Elonheimo 2022, 56.)

4.4 Vertaissovittelun hyötyjä ja haasteita tutkimusten mukaan

Restoratiiviseen oikeuteen pohjautuvien menetelmien vaikutuksia koulukontekstissa on tutkittu laajasti ympäri maailman. Gellin (2019) tuo esiin esimerkin yhdysvaltalaisesta kouluhankkeesta, jossa on käytetty restoratiivisen oikeuden periaatteita. Gellin (2019) mukaan Fronius et al. (2016) tutkimuksissa restoratiiviseen oikeuteen pohjautuvia menetelmiä on käytetty sekä koulun sääntöjen rikkomusten, että koulukiusaamistilanteiden selvittämisessä. Tutkimustulosten mukaan niillä opettajilla, jotka käyttivät restoratiivisia menettelyjä säännöllisesti, oli parempi suhde oppilaisiinsa ja oppilaat myös kunnioittivat opettajaansa. Lisäksi tutkimusten mukaan restoratiivisten menettelyjen käyttö on muun muassa parantanut koulun ilmapiiriä, huoltajien sitoutumista ja opiskelutuloksia sekä lisännyt oppilaiden yhteisöllisyyttä. (Gellin 2019, 64-65.)

Gellin (2019) tuo esiin myös brittiläisen Hopkinsin (2006) tutkimuksen, jossa opettajat olivat kokeneet restoratiiviset menetelmät mielekkäinä ja kokivat niiden olevan selkeästi yhteydessä koulun sosiaaliseen ja emotionaaliseen kasvatustehtävään. Opettajat kokivat, että restoratiivinen lähestymistapa tukee myös henkilökunnan jaksamista ja vähentää uupumista. Hopkinsin (2006) tutkimuksen mukaan restoratiivinen lähestymistapa vahvistaa kuuntelemista ja kuulluksi tulemistä sekä tunteiden ja tarpeiden ilmaisua. Restoratiivinen lähestymistapa lisää myös oppilaiden empatiakykyä. (Gellin 2019, 67.)

Suomessa Tomi Kiilakoski (2009) on tuottanut suomalaisten koulujen vertaissovittelutoiminnan arviointitutkimuksen. Kiilakosken (2009) tutkimuksen tulosten yhteenvedossa todetaan, että vertaissovittelu soveltuu konfliktinratkaisumenetelmäksi kouluille ja vertaissovittelu mielletään osaksi koulun osallisuutta edistäviä rakenteita. Vertaissovittelu tuottaa sekä oppilaiden että henkilökunnan mielestä hyviä tuloksia. Merkittävä osuus sovitteluista myös päättyy sopimukseen jotka pitävät lähes sataprosenttisesti. Kiilakoski (2009) toteaa, että kouluilla on soviteltu isojakin konflikteja, mutta valtaosin sovittelua hyödynnetään pienten konfliktien ratkaisussa. Sovittelupyynnöjä tehdään pääsääntöisesti silloin, kun konfliktit tulevat aikuisten tietoon. Kiilakosken (2009) tutkimuksessa tuli esiin, että opettajien ja rehtoreiden konfliktitilanteisiin puuttuminen on vähentynyt. Kiilakoski (2009) kuitenkin toteaa, että vertaissovittelutoiminnan käynnistämässä ja jatkuvuuden turvaamisessa yksittäisten opettajien sitoutuminen olisi tärkeää, ilman sitä käytäntöjä voi olla vaikea ylläpitää. Vertaissovittelun tehokkaamman käytön esteet myös liittyvät osin opettajakulttuuriin. (Kiilakoski 2009, 39-40.)

Suomalaisissa peruskoulujen vertaissovittelutoimintaa koskevissa opinnäytetöissä on saatu vastaavan kaltaisia tutkimustuloksia. Gellin (2019) kertoo, että tutkimuksissa vertaissovittelutoiminta näyttää oppilaiden osallisuutta tai yhteisöllisyyttä vahvistavana toimintana ja vertaissovittelua

pidettiin vaikuttavana, tärkeänä tai toimivana konfliktin hallintamenetelmänä. Haasteina opinnäytetöissä tuli esiin muun muassa sovittelutoiminnan nivouttamisessa koulun toimintakulttuuriin, käytännön järjestelyjen ongelmat, sovittelutoiminnan riippuvuus yksittäisten opettajien aktiivisuudesta, opettajien epäily vertaissovittelijoiden kyvykkyydestä, vertaissovittelijoiden restoratiivisten arvojen noudattamisen kirjavuus sekä sovitteluun ohjaamisen vähäisyys, minkä nähtiin osin johtuvan henkilökunnan epäilevästä suhtautumisesta sovittelun kaltaiseen rangaistuksettomaan menetelmään. (Gellin 2019, 68.)

Gelliin (2019) toteaa oman väitöstutkimuksensa tulosten vahvistavan aikaisempaa tutkimustietoa siitä, että restoratiivinen lähestymistapa lisää myönteistä työrauhaa ja hyvinvointia suomalaisen peruskouluyhteisön arjessa (Gellin 2019, 166). Gellinin (2019) kiteyttää sovittelun oppimisprosessiksi. Sovittelu voidaan nähdä osana koulun kasvatuksellisia prosesseja, joiden tavoitteena on vahvistaa vuorovaikutustaitoja, sanallista ilmaisua, kriittistä ajattelua ja ratkaisujen hakemista. Sovittelun avulla voidaan oppilaille opettaa vastuunottoa ihmissuhteissa, solidaarisuutta ja yhteisön hyvinvoinnin edistämisen keinoja. (Gellin 2019, 61.) Verso-ohjelman tilastoraportin 2021 mukaan lapset ja nuoret ovat siirtäneet konfliktin hallinnan taitojaan myös vapaa-ajalle ja perheisiin (Johansson & Hiltunen & Marjakangas 2021, 51).

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Aluksi kerron, kuinka päädyin opinnäytetyön aiheeseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Sen jälkeen kerron opinnäytetyön kehittämismenetelmästä, opinnäytetyön produktista sekä aineiston keruusta.

5.1 Tutkimusaihe

Olin kipuillut jo pitkään opinnäytetyön aiheen kanssa. Olen entiseltä ammatiltani opettaja, joten oli varsin selvää, että haluaisin tutkimukseni osuvan jollakin tavalla myös kasvatustieteilijän pelikentälle. Kiinnostuin opintojen aikana poliisin ennalta estävästä toiminnasta ja ajattelin, että se voisi olla myös minun mahdollinen työskentelyni valmistuttuani. Tästä lähtökohdasta olin pyöritellyt koulukiusaamisen ja kouluväkivallan teemoja, sekä myös yleisemmällä tasolla nuorten väkivaltaiseen oireiluun tai käyttäytymiseen liittyviä aiheita.

Koulukiusaamis -teemaa olen opettajana vuosien varrella käsitellyt paljon eri yhteyksissä ja ajattelin, että olisi mielenkiintoista tutkailla ilmiötä ihan uudesta näkökulmasta, poliisin silmin. Koulukiusaaminen on valitettavan yleinen ilmiö koulumaailmassa ja huomasin pian, että ilmiötä on tutkittu

paljon myös Poliisiammattikorkeakoulussa. Vaikka ilmiössä tutkittavaa riittää, en kuitenkaan onnistunut tavoittamaan mitään uutta ja virkistävää näkökulmaa aiheeseen. Ainostaan vain Covid-19 pandemian aiheuttamien rajoitustoimenpiteiden vaikutusten tutkiminen koulukiusaamisen esiintymiseen ja muotoihin oli ainoa keksimäni ajankohtainen näkökulma aiheeseen. Epätoivoinen aiheen pyörittely siis jatkui ja siksipä tartuin innolla ajatukseen, mitä Jyväskylässä rikoskomisariona työskentelevä Saara Asmundela ehdotti eräänä päivänä kohdatessamme Jyväskylän poliisilaitoksella, jossa suoritin sillä hetkellä opintoihini kuuluvaa työharjoittelua.

Rikoskomisario Asmundela kertoi, että kouluille olisi tilausta tehdä rikosasioiden sovittelusta ja sovitteluun ohjaamisesta jonkinlainen esittely tai ohje. Rikoskomisario Asmundela kertoi esimerkin eräästä jyvaskyläläisestä yläkoulusta, jossa oli vähälle aikaa tehty kaksi sovittelualoitetta nuorten väliseen pahoinpitelyyn liittyvän rikosilmoituksen oheen ja mistä oli saatu hyviä kokemuksia. Rikoskomisario Asmundela sanoi, että sovittelu nopeuttaa prosessia ja edistää muutenkin sitä, että asia tulee ylipäänsä käsitellyksi johdetusti ja kattavasti. Rikoskomisario Asmundela kertoi huomaneensa, että nuorilla muutamankin viikon, saati kuukauden viive sovitteluun ohjaamisessa vähentää huomattavasti motivaatiota aloittaa sovitteluprosessi. Jos sovittelua ei aloiteta, asia saattaa jäädä käsittelemättä ja ongelmat asianosaisten välillä jäädä kytemään.

Alkaessani perehtyä rikos- ja riita-asioiden sovitteluun, törmäsin koulusovittelu –käsitteeseen ja siinä vertaissovitteluun. Vaikka alkuperäinen tarkoitukseni oli käsitellä vain lakiin pohjautuvaa sovittelua, ajattelin vertaissovittelun täydentävän hyvin sovittelun tarkastelua. Niinpä otin tarkasteluun lakiin perustuvan riita- ja rikosasioiden sovittelun rinnalle myös vertaissovittelun. Tutkimusaihe lähti näin laajenemaan ja täsmentymään lopulliseen muotoonsa.

Opinnäytetyön aiheen ajankohtaisuuden lisäksi olin ajatellut, että olisi myös kiva, jos työstä voisi olla jollekin taholle myös jotain hyötyä. Tästäkin syystä rikoskomisario Asmundelan ehdottamaan aiheeseen tarttuminen tuntui merkitykselliseltä ja motivoivalta. Lisäksi liikun opinnäytetyössäni edelleen koulumaailmassa ja koulukiusaamisen viitekehyksessä, vaikka koulukiusaamista en varsinaisesti nyt tutkikaan. Myöskään juuri tästä näkökulmasta ei sovittelua ole Poliisiammattikorkeakoulun opinnäytetöissä vielä tarkasteltu.

Tutkimuksen askelmerkkejä asetellessani oli itsestään selvä ajatus, että opinnäytetyöni olisi tutkimuksellinen - olihan se tuttu juttu itselleni jo aikaisemmista opinnoistani yliopistolla sekä entisen työni kautta, jossa ohjasin opiskelijoiden alemman korkeakoulututkinnon opinnäytetöitä. Aiheen valinnan myötä toteutusmuoto kuitenkin muuttui ja lähdin perehtymään toiminnallisen tutkimuksen tekemiseen. Hyvin nopeasti se alkoi tuntumaan tervetulleelta virkistävältä vaihtelulta. Laatimalla opinnäytetyön produktiin liittyvän koulutusmateriaalin ja esittelemällä sitä valitun yhtenäiskoulun opetushenkilöstölle, tyydyttäisi myös ennalta estävään toimintaan liittyvää kiinnostustani.

5.2 Kehittämismenetelmä

Toiminnallisesta opinnäytetyöstä voidaan myös käyttää käsitettä kehittämistyö. Toikko & Rantasen (2009) mukaan kehittäminen nähdään yleensä konkreettisena toimintana, jossa on tietty päämäärä mihin pyritään. Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on toimintatavan kehittäminen koulu yhteisössä kertomalla sovitteluprosessista ja sen hyödyntämisestä laatimani koulutusmateriaalin pohjalta. (Toikko & Rantanen 2009, 14.) Paremman tai tehokkaamman toimintatavan kehittämisellä tähdätään muutokseen (Toikko & Rantanen 2009, 16). Konkreettisen muutoksen tavoittelun lisäksi tutkimuksellisessa kehittämistoiminnassa pyritään myös perusteltuun tiedon tuottamiseen. Toikko & Rantanen (2009) puhuvat tutkimuksellisesta kehittämistoiminnasta, jossa tutkimuksellinen kehittäminen syntyy tutkimuksen ja kehittämistoiminnan rajapinnalla (Toikko & Rantanen 2009, 21).

Kehittämisprosessiin kuuluu viisi erilaista tehtävää, joita ovat perustelu, organisointi, toteutus, arviointi ja levittäminen. Kehittämis työ alkaa toiminnan lähtökohtien perustelulla, josta siirrytään käytännön toteutuksen suunnittelun organisointiin. Toteutusvaiheessa mallinnetaan kehittämistyötä käytännössä sekä arvioidaan kehittämisprosessin onnistumista. Lopuksi kehittämistyö jalkautetaan käytäntöön. (Toikko & Rantanen 2009, 56-63.)

Toikko & Rantasen (2009) mukaan edellä kuvatuista tehtävistä muodostuvaa kehittämisprosessia voidaan hahmottaa neljän erilaisen kehittämisprosessin mallin kautta. Mallit ovat lineaarinen malli, spiraalimalli, tasomalli ja spagettimainen prosessi. Linearisessa mallissa edetään tavoitteen määrittelystä suunnitteluvaiheeseen ja siitä toteutus ja arviointi vaiheeseen. (Toikko & Rantanen 2009, 64.) Opinnäytetyöni noudattelee lineaarista mallia. Lähdin liikkeelle tavoitteen määrittelystä, mikä oli opinnäytetyössäni selkeä heti alusta pitäen. Tavoitetta määritteli tunnistettu käytännön tarve tehdä sovitteluprosessia tietoisemmaksi kouluilla. Seuraavaksi lähdin suunnittelemaan ja laatimaan koulutusmateriaalia sovittelusta opinnäytetyön tavoitteiden suuntaisesti teoria- ja tutkimustiedon pohjalta. Mietin kohdeyleisöä sekä heidän mukaan saamista projektiini kouluvierailujen kautta. Toteutusvaiheessa koulutusmateriaali oli valmis esitettäväksi ja jalkauduin koululle siitä kertomaan. Vierailukäynnin tarkoituksena oli markkinoida lopputuotetta, eli produktiani ja sitä kautta saada se juurrutettua osaksi koulun käytäntöjä. Lopuksi arvioin ja muokkasinkin koulutusmateriaaliani kouluvierailulla saadun palautteen perusteella. (Toikko & Rantanen 2009, 64.)

Kehittämisprosessin spiraalimallissa projekti ei etene yhtä suoraviivaisesti kuin lineaarisessa mallissa, sillä kehittäminen tapahtuu jatkuvassa syklissä. Projektin eri vaiheisiin voidaan palata prosessin kuluessa arvioimalla niitä yhä uudelleen. (Salonen 2013, 15-16.) Alkuperäinen ajatukseni oli vieraillla useammassa koulussa kertomassa sovittelusta, jolloin olisin pystynyt reflektoimaan ja muokkaamaan koulutusmateriaalini toimivuutta sitä mukaa kun olisin saanut siitä palautetta. Tällöin

opinnäytetyöni olisi lähentynyt spiraalimallia. Salonen (2013) puhuu myös konstruktivistisesta mallista, jossa lineaarinen malli ja spiraalimalli yhdistyvät. Konstruktivistinen malli koostuu kehittämishankkeen huolellisesta suunnittelusta, hankkeen vaiheistuksesta, toiminnassa oppimisesta, osallisuudesta, tutkimuksellisesta kehittämisotteesta sekä monipuolisesta menetelmäosaamisesta. Salosen (2013) mukaan konstruktivistisessä mallissa on paljon samaa spiraalimallin kanssa. (Salonen 2013, 16.) Opinnäytetyössäni on löydettävissä myös konstruktivistisen mallin piirteitä, mikä olisi varmasti korostunut, jos olisin päässyt useammalle kouluvierailulle. Uskon, että kouluilla tapahtuneiden vuorovaikutteisten keskustelujen avulla olisin pystynyt paremmin pysähtymään ja arvioimaan koulutusmateriaalini toimivuutta jo matkan varrella. (Salonen 2013, 16.)

5.3 Produkti

Tutkimukseni tarkoitus on tuottaa koulutusmateriaali peruskoulujen opetushenkilöstön käyttöön aiheesta 7-17-vuotiaiden rikos- ja riita-asioiden sovittelu ja sovitteluun ohjaaminen. Laadin Power Point –esityksen jota peruskouluissa voidaan käyttää koulutusmateriaalina lisäämään opettajien, oppilashuollon, rehtoreiden ja muun kouluhenkilökunnan tietoisuutta sovitteluprosessista. Tavoitteena on, että sovittelua voitaisiin hyödyntää entistä paremmin erilaisten konfliktitilanteiden jälkipuinnissa sekä myös uusien ristiriitatilanteiden syntymisen ehkäisemisessä. Koulutusmateriaali on opinnäytetyöni produkti eli tuotos mikä kuuluu toiminnallisiin opinnäytetöihin varsinaisen tutkimusraportin lisäksi (Vilkkä & Airaksinen 2003, 65). Samalla produkti on myös opinnäytetyöni tutkimusongelma tai tutkimuskysymys. Tosin Toikko & Rantanen (2009) toteavat, että kehittämistoiminnan yhteydessä on usein luontevampaa puhua arviointikysymyksistä tai kehittämiskysymyksistä kuin tutkimuskysymyksistä (Toikko & Rantanen 2009, 117).

Määrittelen opinnäytetyössäni alaikäiset lapset ja nuoret ikähaarukkaan 7-17 –vuotta. Lapsuuden ja nuoruuden määrittely iän mukaan vaihtelee kehityspsykologiassa ja elämänkaaritutkimuksessa, mutta keskimäärin lapsuuden nähdään kestävän 12-13 –ikävuoteen ja nuoruuden 12-24 –ikävuoteen. Lastensuojelulaki (2007/417) pitää lapsena alle 18-vuotiasta ja nuorena 18-24-vuotiasta. Nuorisolaki (1285/2016) määrittelee nuoriksi kaikki alle 29-vuotiaat. Koska opinnäytetyössäni on kyse nimenomaan alaikäisten sovitteluprosesseista peruskoulukontekstissa, rajasin iän 7-17-vuoden välille. En halunnut rajata ikää koskemaan vain yläkoulua, sillä tarkoituksena on, että koulutusmateriaalia voidaan hyödyntää sekä ala- että yläkoululla.

Tarkoitukseni on käydä yhdessä jyvaskyläläisessä yhtenäiskoulussa kertomassa sovittelusta ja sovitteluun ohjaamisesta koulun opetushenkilöstölle materiaalini pohjalta. Henkilöstön palautteen perusteella muokkaan materiaalia vastaamaan tarkoitustaan vielä paremmin. Kostamon, Airaksisen & Vilkan (2022, 71) mukaan Salonen (2013) toteaa, että toiminnallisessa opinnäytetyössä tuotoksen kehittäminen etenee vaiheittain ”toimijoiden kanssa dialogisessa tai trialogisessa vuorovaikutussuhteessa tietyssä toimintaympäristössä”. Vuorovaikutus on keskeisellä sijalla erityisesti silloin, kun pyritään nostamaan esiin toimijoiden omia näkökulmia (Toikko & Rantanen 2009, 118).

Teoriataustassa tarkastelen suurimmaksi osaksi sovittelun käsitettä. Sekä lakiin perustuvasta rikos- ja riita-asioiden sovittelusta, että ei lakiin perustuvasta vertaissovittelusta löytyy paljon tietoa ja hyviä sivustoja internetistä. Jo pelkästään näiden lähteiden avulla pääsin hyvin sisälle siihen, mitä erilaiset sovittelun muodot ovat ja miten sovitteluprosessit niissä etenevät. Vilka & Airaksisen (2003) mukaan toiminnallisissa opinnäytetöissä teoreettiseksi näkökulmaksi usein riittää jokin alan käsite tai sen määrittely (Vilka & Airaksinen 2003, 43). Halusin kuitenkin lähestyä sovittelua myös hieman laajemmasta viitekehyksestä käsin ja laventaa näkökulmaa. Aiheeseen liittyvän muunkin kirjallisuuden tuntemus antaa varmuutta tutkimuksen mielekkyydestä. Tutkimuskirjallisuuteen perehtyminen paitsi tutustuttaa ilmiöön ja käsitteisiin ja antaa tutkimukselle näkökulman, ohjaa myös tutkimuskysymysten rajaamista ja menetelmävalintoja. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 109-110.) Koska myös toiminnallinen opinnäytetyö nojaa ammatilliseen teoreettiseen tietoon, nuorten väkivaltarikollisuuden kasvu ja koulukontekstin konfliktitilanteiden tarkastelu antavat mielestäni hyvän tulkintakehikon varsinaisen sovitteluprosessin tarkastelulle (Kostamo & Airaksinen & Vilka 2022, 75). Sovittelun funktio on mielestäni myös helpompi hahmottaa, kun sen ankkuroi siihen toimintaympäristöön ja niihin ilmiöihin, missä sitä tarkastellaan. Toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteena on yhdistää ammatillista teoreettista tietoa ja käsitteitä ammatillisiin käytäntöihin ja luoda niiden avulla perusteltuja käytäntöä kehittäviä ratkaisuja (Kostamo & Vilka & Airaksinen 2022, 75).

Aiheeseen perehtymisen myötä alkoi koulutusmateriaalin sisältö hahmottua varsin nopeasti. Ajattelin rakentaa koulutusmateriaalin sisällön pitkälti opinnäytetyön teoriaosion mukaisesti. Materiaali muodostuisi näin ollen kahdesta osasta. Ensimmäisessä osassa kertoisin lakiin perustuvasta rikos- ja riita-asioiden sovittelusta ja toisessa osassa kävisin läpi ei lakiin perustuvaa koulu- eli vertaissovittelua. Halusin myös tuoda esiin sovittelun taustalla vaikuttavan restoratiivisen oikeuden käsitteen, sillä ajattelin sen auttavan myös kuulijoita hahmottamaan sovitteluprosessin lähtökohtia ja tavoitteita paremmin. Esityksen loppuun kokoaisin tärkeimpiä yhteystietoja sekä listan hyvistä nettisivuista, joilta tarvittaessa löytyisi nopeasti lisää tietoa sovittelusta. Ajatuksena oli rakentaa mahdollisimman informatiivinen mutta samalla kompakti kokonaisuus sovitteluun liittyvistä tärkeimmistä asioista. Tavoitteena oli, että materiaalin läpikäymiseen menisi maksimissaan 20-30 minuuttia, jolloin 45 minuutin pituisesta oppitunnista kysymyksille ja keskustelulle jäisi myös aikaa. Myllylän &

Salosen (2016) mukaan kehittämistyyppisissä opinnäytetöissä painoarvo on erityisesti juuri tuotoksissa. Tuotoksen eli produktin tulisi olla konkreettinen, mikä tarkoittaa toimivaa, käyttökelpoista, ymmärrettävää ja riittävän yksikertaista lopputulosta. (Myllylä & Salonen 2016, 69.)

5.4 Aineiston keruu

Tutkimusmenetelmien käyttö toiminnallisessa tutkimuksessa eroaa tutkimuksellisesta opinnäytetyöstä. Toiminnallisessa opinnäytteessä ei välttämättä käytetä tutkimuksellisia menetelmiä. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 56-57.) Kostamo & Airaksinen & Vilkkä (2022, 12) toteavat, että toiminnallinen opinnäytetyö on kehittämistyötä, jossa tutkimus ei määrittele kehittämistä, mutta tutkimuksen ajattelutapa ja sen menetelmälliset käytännöt palvelevat ammatillista kehittämistä. Myöskään kerättyä aineistoa ei ole aina välttämätöntä analysoida yhtä tarkasti ja järjestelmällisesti kuin tutkimuksellisissa opinnäytetöissä (Vilkkä & Airaksinen 2003, 57-58.)

Toikko & Rantanen (2009) puhuvat tutkimuksellisesta kehittämistoiminnasta, joka yhdistää konkreettisen kehittämistoiminnan ja tutkimuksellisen lähestymistavan (Toikko & Rantanen 2009, 19). Myllylä & Salonen (2016) kuvaavat toiminnallisen ja tutkimuksellisen opinnäytetyön eroja. Tutkimuksellisen opinnäytetyön tavoite on tuottaa uutta tietoa, kun taas toiminnallisessa eli kehittämistyyppisessä opinnäytetyössä tavoitteena on saada aikaan jokin konkreettinen tuotos. Tutkimuksellisessa opinnäytetyössä keskeisenä (ja ainoana) toimijana on tutkija, kun taas toiminnallisessa opinnäytetyössä lopputuloksena syntyvän tuotoksen kehittäminen edellyttää myös muiden toimijoiden osallistumista työskentelyyn sekä toimijoiden keskinäistä vuorovaikutusta. (Myllylä & Salonen 2016, 67-68.)

Opinnäytetyöni aineisto muodostuu kerätystä teoretiedosta, jonka pohjalta lähdin laatimaan koulutusmateriaalia. Opinnäytetyöni keskiössä oleva rikos- ja riita-asioiden sovittelu pohjautuu Sovittelulakiin (Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta 2015/2005). Kostamo & Airaksinen & Vilkkä (2022, 46) luokittelevat lait, asetukset ja muut säädökset toimintaa sääteleviin aineistoihin. Lisäksi opinnäytetyöni teoretieto pohjautuu rikos- ja riita-asioiden sovittelusta sekä vertaissovitte-
lusta löytyvään tutkimustietoon.

Kostamo & Airaksinen & Vilka (2022, 46) luokittelevat ihmisten kokemuksiin ja käsityksiin perustuvat aineistot toiminnallisilla metodeilla koottuihin aineistoihin. Vilka & Airaksinen (2003) puhuvat konsultaatioaineistosta. Laadullisella tutkimuksella kerättyä aineistoa toiminnallisissa opinnäytetyöissä voidaan kerätä konsultaationa haastatellen asiantuntijoita. Tätä konsultaatioainesta voidaan käyttää opinnäytetyössä päättelyn ja argumentoinnin tukena sekä tuomaan teoreettista syvyyttä opinnäytetyössä käytyyn keskusteluun. (Vilka & Airaksinen 2002, 58.)

Tarkoitukseni ei ole tehdä varsinaisia tutkimushaastatteluita opetushenkilöstölle, mutta kerään heiltä kirjallista palautetta eli konsultaatioainesta esitykseni aikana sekä suullista palautetta esitykseni jälkeen tapahtuvasta vapaamuotoisesta palautekeskustelusta. Tuotoksissa, joissa lähtökohtana on olemassa olevasta ammatillisesta materiaalista koottu tiettyyn toimintaympäristöön soveltuva opas, korostuu niissä erityisesti juuri kohderyhmältä saatava palaute (Kostamo & Airaksinen & Vilka 2022, 22). Tarkoitukseni on kysyä opettajilta kommentteja koulutusmateriaalin käytettävyydestä ja toimivuudesta tavoitteiden mukaisesti sekä myös materiaalin ilmeestä ja visuaalisuudesta. Lisäksi myös ylipäänsä tilaisuuden onnistumisesta. Opinnäytetyön tulisi olla jollakin tapaa merkittävä ja ammatillisesti kiinnostava kohderyhmälle ja siksi palautteen saaminen on tärkeää. Palautetta on hyvä kerätä myös siksi, ettei tavoitteiden saavuttamisen arviointi jäisi pelkästään subjektiiviseksi. (Vilka & Airaksinen 2002, 157.) Näin ollen kouluvierailu ja sieltä saatava palaute toimivat myös opinnäytetyöni aineistona.

Kostamo & Airaksinen & Vilka (2022) jakavat toiminnallisen opinnäytetyön tiedon tuottamisen menetelmät faktanäkökulmaan ja tulkinnalliseen näkökulmaan. Faktanäkökulma sisältää erilaiset valmiina olevat aineistot, jotka ovat opinnäytetyöntekijästä riippumattomia. Tällaisia ovat esimerkiksi erilaiset tilastot, oppaat tai vaikka kuvalliset materiaalit. (Kostamo & Airaksinen & Vilka 2022, 47.) Oman tutkimuksen aineistosta sijoittaisin tähän näkökulmaan lakitekstit sekä eri nettisivustoilla olevat kuvailut ja kaaviot sovitteluprosesseista.

Tulkinnalliseen näkökulmaan kuuluvat kaikki opinnäytetyöntekijästä riippuvaiset aineistot. Tällaisia ovat mm. havainnoinnin, haastattelun tai palautekyselyn tuottamat aineistot. (Kostamo & Airaksinen & Vilka 2022, 47.) Omassa tutkimuksessani opettajien palaute tuottaa tulkinnallisen näkökulman mukaista aineistoa. Kostamon & Airaksisen & Vilkan (2022) mukaan olisi hyvä yhdistellä sekä faktanäkökulmaan, että tulkinnalliseen näkökulmaan liittyviä aineistoja kehittämistyön tukena. On vaara, että tutkimuksellinen kehittäminen voi jäädä liian pintapuoliseksi, jos aineisto on yksipuolista ja tekijän ymmärrys siitä suppea. (Kostamo & Airaksinen & Vilka 2022, 50-51.)

Kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimuksen tyypillisiä piirteitä on mm. ihmisen suosiminen tiedon keruun instrumenttina ja laadullisten metodien käyttöä aineiston hankinnassa. Tarkoituksena on käyttää sellaisia menetelmiä, joissa ihmisten ”ääni” pääsee esiin. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009,

164.) Omassa tutkimuksessani palautekeskustelun osalta korostuvat laadullisen tutkimuksen piirteet, vaikka produkti pohjautuukin valmiisiin jo olemassa oleviin aineistoihin, mikä vie sitä lähemmäs kvantitatiivisen eli määrällisen tutkimuksen piirteitä. Tosin nykyään tästä tutkimusperinteiden kahtia jaottelusta halutaan päästä eroon ja ne pitäisi nähdä enemmän toisiaan täydentävinä kuin toisilleen vastakkaisina suuntauksina. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 135-136.)

Opettajien palautteen keräämistä varten laadin yksinkertaisen, viisi avointa kysymystä sisältävän kyselylomakkeen. Kyselylomakkeen myötä tutkimukseni lähenee kvantitatiivista tutkimusta, sillä kohdehenkilöille esitetään samat kysymykset samassa järjestyksessä ja näin ollen aineisto kerätään standardoidusti. Kuitenkin avoimet kysymykset vievät kyselylomaketta enemmän kvalitatiivisen tutkimuksen suuntaan jossa annetaan vastaajille tilaa vastata niin kuin itse haluaa. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 193-201.) Kyselyn sijaan voitaisiinkin puhua strukturoidusta haastattelusta, eli lomakehaastattelusta. Siinä haastattelu tapahtuu lomakkeen kautta, jodds lomakkeen kysymysten muoto ja esittämisjärjestys on ennalta määrätty. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 208.) Kuten kyselytutkimuksessa, myös lomakehaastattelussa avoimet kysymykset ovat mahdollisia, mikä sallii paremmin vastaajien tuoda esiin juuri niitä asioita, mitkä he itse kokevat tärkeiksi (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 201).

Perehdyttyäni aiheeseen lähdemateriaalin avulla ja tehtyäni siltä pohjalta koulutusmateriaalin, olin yhteydessä erään jyvaskyläläisen yhtenäiskoulun apulaisrehtoriin sopiakseni kouluvierailuista. Alun perin kunnianhimoisena ajatuksenani oli jalkautua materiaalini kanssa useampaankin jyvaskyläläiseen yläkouluun, jolloin olisin saanut useampia näkökulmia ja enemmän palautetta produktistani. Hyvin nopeasti tuli kuitenkin kouluarjen ja opetushenkilöstön realiteetit eli resurssit vastaan, joten yhteenkin kouluun vierailun sopiminen oli lopulta varsin haastavaa.

Kouluarki on kiireistä ja opettajilla on jatkuvasti monenlaisia kehittämishankkeita, koulutusta yms. varsinaisen opetustyön rinnalla. Kaikki ”ylimääräinen” koetaan helposti rasitteeksi ja siksi suhtautuminen opiskelijoiden opintoihin liittyviin pyyntöihin voi olla nihkeää, vaikka periaatteessa moni asia koetaankin ihan hyödylliseksi ja tärkeäksi. Näin kävi myös omalla kohdallani. Rehtori ja apulaisrehtori suhtautuivat asiaani alusta pitäen hyvin myötämielisesti. Myös opettajat ja opinto-ohjaajat viestivät, että olivat hyvin innoissaan aiheesta. Haasteita aiheutti ainoastaan vapaan ajan löytäminen koulun jo valmiiksi täydestä kokouskalenterista. Huomasinkin hyvin nopeasti olevani vähän turhan myöhään liikkeellä asiani kanssa. Opetushenkilöstön kalenterit lyödään lukkoon jo edellisen lukukauden puolella, joten kouluvierailun järjestäminen nopealla aikataululla ei olisi ihan niin mutkaton. Ymmärsin, että opinnäytetyöni olisi pitänyt aikatauluttaa niin, että koulutusmateriaalياهو olisi ollut valmis jo loppukeväästä, jolloin olisin ehtinyt sopia vierailuajan ennen kesälomia. Materiaalin ei olisi tarvinnut olla vielä valmis siinä kohtaa, sillä olisin ehtinyt viimeistellä sen kesän aikana,

mutta materiaalin raamit olisi pitänyt kuitenkin olla tiedossa jo loppukeväästä, että olisin voinut markkinoida itseni kouluille riittävällä tarkkuudella.

Lopulta kouluvierailun osalta kävi niin, että päädyin tekemään sen ihan toiselle koululle kuin minne olin alun perin menossa. Pääsin työharjoittelussa ollessani Jyväskylän poliisilaitoksen EET-ryhmän mukaan pitämään laillisuuskasvatusta erääseen toiseen keskisuomalaiseen yhtenäiskouluun ja otin siellä asiani puheeksi rehtorin kanssa. Tapaaminen koulun oppilashuoltoryhmän kanssa järjestyi siltä pohjalta todella mutkattomasti ja menin esittelemään materiaaliani koululle jo heti seuraavalla viikolla. Oppilashuoltoryhmän kokouksessa oli läsnä kaiken kaikkiaan 11 kasvatusalan ammattilaista. Paikalla oli opinto-ohjaajia, erityisopettajia, kasvatusohjaaja, kuraattori, terveydenhoitaja, rehtori, virka-apulaisrehtori sekä koulunjohtaja. Oppilashuoltoryhmän kokous oli kahden tunnin mittainen ja oma esittelyni sekä sen tiimoilta käyty keskustelu vei melkein kaiken ajan. Materiaalin esittely vei siis huomattavasti pidemmän ajan kuin olin alun perin ajatellut, mutta toisaalta esitysaika venyi välissä käytyjen keskustelujen takia. Keskustelut olivat kuitenkin hyvin hedelmällisiä, joten pysähdyin mielelläni niissä hetkissä, kun kuulijat halusivat jäädä jotakin asiaa seikkaperäisemmin pohtimaan. Uskon, että jatkossa materiaalin läpikäynti sujuu huomattavasti nopeammin, kun materiaali on täsmennetty ja tiivistetty palautteiden perusteella ja kun rutiinia asioista kertomiseen tulee useampien esittelyiden myötä. Vastaanotto koululla oli mitä lämpimän ja materiaalin ympärillä käyty keskustelu mitä vilkkain.

Olin laatinut yksinkertaisen palautelomakkeen, jossa oli viisi kysymystä. Sanoin, että vastaaminen tapahtuu anonymisti ja on vapaaehtoista, mutta kaikki paikalla olleet kirjoittivat oman palautelomakkeensa. Palautelomakkeita palautui minulle siis 11 kappaletta. Kysymykset olivat avoimia eli kysymyksen jälkeen oli tilaa kirjoittaa asioista niin halutessaan. Ensimmäinen kysymys oli, saivatko kuulijat esityksestäni uutta tai tarpeellista tietoa. Toisessa kysymyksessä kysyin, oliko esityksessä jotain turhaa tai ylimääräistä. Kolmannessa kysymyksessä kysyin, olisiko kuulija tarvinnut jostakin asiasta enemmän tietoa tai puuttuiko materiaalista jotain oleellista. Neljäs kysymys koski esityksen rakennetta ja materiaalin visuaalisuutta. Viimeisessä eli viidessä kohdassa oli mahdollisuus kirjoittaa vapaasti omia kommentteja. (LIITE 1)

Vaikka oppilashuoltoryhmältä saamani palaute toimii opinnäytetyöni pääasiallisena aineistona, sain lisäksi kerättyä palautetta myös toiselta yllättävältä taholta. Ollessani työharjoittelussa tutkintajaksolla, kävimme tiimimme kanssa tutustumassa Keski-Suomen sovittelutoimistoon. Siellä opinnäytetyöni tuli puheeksi ja sovittelutoimiston sovittelun ohjaajat lupautuivat myös kommentoimaan produktiani. Kaksi sovittelun ohjaajaa perehtyi tutkimusraporttiini sekä produktiini. Perehtymisen jälkeen sovimme yhteisen palaveriajan, jolloin menin käymään sovittelutoimistolla. En kerännyt palautetta systemaattisesti, vaan sovittelun ohjaajat olivat tulostaneet sekä tutkimusraporttini että pro-

duktini ja kirjoittaneet huomiot suoraan tulosteisiin. Palaverissa tapasin toisen työtäni kommentoineista sovittelun ohjaajista. Kävimme sovittelun ohjaajien kommentit läpi niistä yhdessä keskustellen ja tein myös muistiinpanoja keskustelun aikana.

6 TULOKSET

Käyn ensimmäiseksi läpi jyvaskyläläisen yhtenäiskoulun oppilashuoltoryhmältä saamani palautteet koskien produktia, jonka jälkeen käyn läpi Keski-Suomen sovittelutoimiston tekemät huomiot tutkimusraportista ja produktista.

6.1 Oppilashuoltoryhmän palautteet

Ennen esitykseni aloittamista, kysyin oppilashuoltoryhmän jäseniltä, oliko sovittelu tai vertaissovittelu heille tuttu asia entuudestaan. Suurimalle osalle sovittelu oli jollakin tapaa tuttu, mutta paikalla oli myös ihmisiä, jotka eivät olleet sovittelusta aikaisemmin kuulleet. Tämä tuli ilmi myös palautelomakkeen ensimmäisen kysymyksen vastauksissa, jossa kysyin, saivatko kuulijat esityksestäni uutta tai tarpeellista tietoa. Kaksi vastaajaa ei ollut kuullut sovittelusta aikaisemmin lainkaan, kolme vastaajaa totesi esitykseni selventäneen tai vahvistaneen aikaisempaa tietoa tai ymmärrystä sovittelusta. Uutta tietoa kokivat saaneensa kahdeksan vastaajaa. Uutta tietoa tuli paitsi sovitteluprosessista ja sovittelijoista, myös sovittelun taustalla olevista arvoista (restoratiivinen oikeus). Myös erilaisista nimikkeistä kuten koulukiusaaminen ja kouluväkivalta, asianomistaja ja virallisen syytteen

alainen rikos ja Verso-vertaissovittelusta kuulijat kokivat saaneensa uutta tietoa. Yhdessä palautteessa todettiin, että lakiasiat tulivat hyvin esitellyiksi. Vastauksissa esitykseni aihe koettiin tärkeäksi, tarpeelliseksi ja hyödylliseksi. Kokonaisuutta pidettiin hyvänä tietopakettina. Eräässä vastauksessa kommentoitiin, että tällaiset esittelyt tuovat kasvot palvelulle ja tekevät siitä siten helpommin lähestyttävän. Eräässä toisessa vastauksessa kommentoitiin, että olisi tärkeää, että kaikki tulisivat tietoisiksi sovittelusta yhtenä työkaluna koulun konfliktitilanteiden ratkaisussa.

Toisessa kysymyksessä kysyin, kokivatko kuulijat esityksessäni olevan jotain turhaa tai ylimääräistä. Kuudessa palautelomakkeessa tähän kohtaan ei oltu vastattu lainkaan. Yhdessä vastauksessa kommentoitiin restoratiivisen oikeuden käsitettä haastavana. Eräässä vastauksessa todettiin, ettei kaaviokuvan tekstit näkyneet hyvin vaikkakin kuuntelemalla asia tuli kyllä selväksi. Esityksen jälkeisessä keskustelussa kommentoitiin toistamiseen, että olisi hyvä, jos materiaalissa olevia kuvioita olisi mahdollista suurentaa, että ne näkyisivät paremmin. Yhdessä vastauksessa todettiin, että vaikka esitys oli laaja ja yksityiskohtainen, kasvatustyön ammattilaiselle mikään ei ollut turhaa. Kuitenkin ehdotettiin huomioimaan kuulijakunta, esimerkiksi koululaisille perusasioiden tiivistäminen riittäisi. Samassa vastauksessa tuotiin esiin, että sovitteluprosessin etenemisen kuvaus materiaalissa voisi olla ytimekkäämpi. Eräässä toisessa vastauksessa puolestaan kiiteltiin esitystä napakaksi ja jämäkäksi. Esityksen diojen järjestystä ja sitä kautta esityksen johdonmukaisuutta kommentoitiin eräässä vastauksessa hyväksi.

Kolmannessa kysymyksessä kysyin, kokivatko kuulijat, että esityksestä olisi jäänyt puuttumaan jostain oleellista tai olisivatko he kaivanneet enemmän tietoa jostakin aiheesta. Kahdessa palautelomakkeessa ei oltu kommentoitu asiaa mitenkään. Neljässä palautelomakkeessa todettiin, että tietoa oli kattavasti eikä tarvetta lisätiedolle koettu. Kahdessa vastauksessa kiiteltiin sitä, että sai kysyä selventäviä kysymyksiä esityksen lomassa ja että oli mahdollista pysähtyä niiden asioiden äärelle, jotka herättivät keskustelua kuulijakunnassa. Viidessä palautelomakkeessa tuotiin esiin asioita, mistä olisi vielä kaivannut lisätietoa tai –selvyyttä. Yhdessä palautteessa todettiin, että olisi ollut kiva kuulla tarkemmin sovittelun sisällöstä, esimerkiksi että kuinka dialogi sovittelutapaamisessa konkreettisesti rakentuu. Kahdessa vastauksessa tuotiin esiin asia, josta myös kysyttiin esityksen aikana, kun sovitteluprosessin aloittamisen aikataulut tulivat puheeksi. Sovitteluprosessi pyritään aloittamaan aina mahdollisimman nopeasti, Keski-Suomen sovittelutoimiston (2022) mukaan ensimmäinen yhteydenotto sovittelun osapuoliin voi olla jo heti seuraavana päivänä sovittelualoitteen jättämisestä. Palautteessa toivottiin, että tämä asia tuotaisiin esityksessä selkeämmin esiin mikä voisi rohkaista sovittelualoitteen tekemiseen. Lisätietoa kaivattiin myös korvausasioiden sovitteluun liittyvistä kysymyksistä ja syyttäjän roolista sovittelussa. Yhdessä vastauksessa pohdittiin myös sovittelijoiden oikeusturvaa, että onko mahdollista, että sovittelusopimus voi olla toiselle osapuolelle

jotenkin epäedullinen ja kuka sen varmistaa, ettei näin pääse käymään. Tämä oli ainoa kysymys johon en osannut vastata mutta lupasin selvittää asiaa.

Neljäs kysymykseni liittyi esitykseni rakenteeseen ja visuaalisuuteen. Yhtä palautelomaketta lukuun ottamatta kaikissa lomakkeissa oli kommentteja kysymykseeni liittyen. Esitystä keuhuttiin hyväksi eikä moitteita tai korjausehdotuksia dioihin juuri tullut. Vaikka yhdessä vastauksessa kommentoitiin dioissa olevan paljon tekstiä, ei palautteen antaja kokenut sitä häiritseväksi. Dioja kommentoitiin hyväksi ja selkeiksi kuudessa palautelomakkeessa. Kaaviokuvioiden fonttia toivottiin isommaksi kahdessa vastauksessa. Emme saaneet tietokoneen näyttöä kunnolla toimimaan, joten diat eivät näkyneet valkokankaalla ihan täysimääräisessä koossa. Yhdessä palautteessa aprikoiitiin tätä, että kaaviokuvat olisivat saattaneet näkyä riittävän selkeinä, jos ne olisi saatu näkymään koko näytöllä. Toisaalta yhdessä vastauksessa kommentoitiin kaavioita selkeiksi ja hyväiksi. Dioissa oleva sovitteluhje nuorelle sai kiitosta yhdessä palautteessa. Kahdessa palautteessa kommentoitiin, että diat aukaisivat hyvin, mistä sovittelussa on kyse sekä myös asian vakavuutta. Yhdessä palautteessa tuotiin esiin, että esityksessä oli joitain hankalia sivistyssanoja. Esitystä pidettiin yleisesti ottaen selkeänä, jossa olennaiset asiat tuli hyvin esiin. Eräässä palautteessa kommentoitiin, että diaesitys ja puhe olivat hyvässä vuorovaikutuksessa, esitystä oli helppo kuunnella ja oli matala kynnyys osallistua keskusteluun.

Palautekyselyn viimeisessä kohdassa oli sana vapaa kaikenlaiselle kommentoinnille. Neljässä lomakkeessa kohta oli jätetty tyhjäksi. Viidessä palautteessa kiiteltiin esityksestä ja siitä, että poliisi jalkautui koululle. Sitä toivottiin myös jatkossa. Yhdessä palautteessa todettiin, että nuorten näköalattomuus tuntuu välillä toivottamalta ja että poliisin mukanaolo asioiden käsittelyssä tuntuu tärkeältä. Yhdessä palautteessa kommentoitiin myös, että poliisin ”lätkä” lisää auktoriteettia asioiden esille tuonnissa. Samankaltaisia ajatuksia oli eräässä toisessakin palautteessa, jossa toivottiin poliisin käyvän puhumassa koulukiusaamisesta ja kouluväkivallasta koulussa. Palautteessa tuotiin esiin, että koulukiusaamistapauksia on paljon ja asian vakavuus ei aina mene oppilaille perille. Palautteen antaja arveli, että poliisin sanomana asia tulisi paremmin ymmärretyksi, myös niille ”läpän heittäjille”.

6.2 Keski-Suomen sovittelutoimiston palaute

Keski-Suomen sovittelutoimiston sovittelun ohjaajat olivat pääasiassa kommentoineet vain produktiani. Tutkimusraportin teoriaosan osalta sain viisi kommenttia, jotka olivat lähinnä asiasisältöä tarkentavia huomioita. Mainitsin raportissa jälkikäsitteilyn kertoessani sovitteluprosessista rikosprosessille rinnakkaisena menettelyinä. Jälkikäsitteily tarkoittaa sitä, että vielä tuomioistuinkäsittelyn jälkeenkin voidaan tarvittaessa sovittaa. Sovittelun ohjaajat kommentoivat, että käytännössä jälkikäsitteilyä ei kuitenkaan tehdä, joten tämän voisi jättää kokonaisuudesta pois, ettei se turhaan sekoitaisi lukijaa. Toinen kommentti koski kohtaa, jossa kerron, millaiset rikokset soveltuvat sovittelun piiriin. Sovittelun ohjaajien näkökulmasta luettelostani saa kuvan liian kapean kuvan siitä, millaisiin tilanteisiin sovittelu soveltuu. Saman kommentin sain myös produktiini liittyen. Lähdemateriaalissa sovitteluun soveltuvia rikoksia nostetaan esiin esimerkinomaisesti, sovittelun ohjaajat suosittelivat kuitenkin painottamaan sitä, että sovitteluun soveltuu mikä tahansa kahden luonnollisen henkilön välinen konfliktitilanne. Vaikka sovittelulaki asettaa sovittelulle rajoituksia tiettyjen rikosten osalta, esimerkiksi vakavat ja laajat tai alaikäisiin kohdistuvat rikokset eivät sovellu sovittelun, ei sovittelulaki kuitenkaan lähtökohtaisesti rajaa sitä, millaisia tapauksia voidaan sovittaa. Kolmas kommentti koski sitä, kuka voi tehdä sovittelualoitteen. Raporttini tekstissä puuttui maininta koulusta sovittelualoitteen tekijänä mikä on tärkeä lisäys, sillä onhan koulun näkökulma sovitteluun tutkimukseni lähtökohta. Neljäs kommentti koski sovittelusopimuksen toteutumisen seuranta. Tekstissä kirjoitan, että sovittelijat seuraavat sovittelussa tehdyn sopimuksen toteutumista. Sovittelun ohjaajat täsmensivät, että sopimuksen toteutumisen seuranta kuuluu sovittelun ohjaajien eli sovittelutoimiston tehtäviin. Viimeisenä kommentoitiin työni otsikkoa ”Sori siitä!”, sitä pidettiin mainiona.

Sovittelutoimiston sovittelun ohjaajien suurin mielenkiinto kohdistui produktiini. Sain todella paljon hyviä kommentteja, jotka koskivat toisaalta sisältöjen selkeyttämistä tai tiivistämistä, mutta myös diojen järjestystä ja sitä kautta koko kokonaisuuden johdonmukaistamista. Ensimmäisenä tuotiin esiin, että nimeäisin produktin opinnäytetyön otsikon mukaisesti. Mielestäni ehdotus oli erinomainen ja mietin, miten en ollut tullut asiaa itse koskaan ajatelleeksi. Olen samaa mieltä sovittelun ohjaajien kanssa, että työni otsikko on hyvä ja työtä kuvaava, joten nostin sen produktin kansilehdelle. Otsikko jättää koulutusmateriaalille myös pienen palan minusta.

Sisällöllisiä tarkennuksia diojen teksteihin tuli useampia. Sovittelun ohjaajat totesivat, että tekstissäni näkyy monessa kohtaa poliisin orientaatio aiheeseen. Sovittelun ohjaajien näkökulmasta sovittelun yleisessä määrittelyssä olisi hyvä painottaa sitä, että sovittelun keskiössä on osapuolten kohtaaminen ja tapahtumien käsittely, ei niinkään ratkaisujen löytäminen, vaikka sekin olennaisena osana prosessiin kuuluu. Sovittelun ohjaajien mielestä olisi myös tärkeää alleviivata sitä, että alle

15-vuotiaiden sovittelu ei ole vain mahdollista vaan myös järkevää vaikkei rikosoikeudellista vastuuta vielä olekaan. Sovittelun kustannuksiin sain tarkennusta, sillä sovittelun ohjaajat osasivat kertoa, kuinka paljon koko Suomessa sovittelun keskihinta on. Sovitteluun sopivien rikos- ja riita-asioiden käsittelyn kohdalla sain saman kommentin kuin tutkimusraportin kohdalla, eli että sovittelun ohjaajien mielestä luettelointini antaa liian kapean kuvan siitä, millaisia asioita voidaan sovittaa.

Osa sovittelun ohjaajien kommentteista tuli hieman jälkijunassa, johtuen siitä, että olin jo ehtinyt muokkaamaan produktia oppilashuoltoryhmän kommenttien pohjalta sovittelutoimiston versio ollessa vanhempi. Muun muassa restoratiivisen oikeuden osuudet saivat selventäviä kommentteja mutta nämä osuudet olin jo poistanut kokonaisuudesta. Sovittelun ohjaajien mielestä restoratiivinen oikeus olisi hyvä tuoda jollakin tavalla esiin, koska se on kuitenkin hyvin oleellinen osa sovittelua. Sain myös sovittelutoimistosta lisämateriaalia restoratiivisen oikeuden käsittelyä varten, mutta olin jo tehnyt päätökseni, että jätä tämän teeman lopullisen produktini ulkopuolelle.

Olin myös selkeyttänyt sovitteluprosessin vaiheiden kuvausta oppilashuoltoryhmän kommenttien pohjalta, mitä myös sovittelun ohjaajat kommentoivat. Sovittelun ohjaajien ehdotukset menivät kuitenkin yksityhteen sen kanssa, miten olin osuuksia lähtenyt muokkaamaan eteenpäin. Lisätarkennusta sain siihen, missä järjestyksessä sovittelutoimisto etenee sovittelualoitteen jälkeen. Sain myös täsmennystä Keski-Suomen sovittelutoimiston yhteystietoihin, mutta tämänkin osuuden oli jo korvannut valtakunnallisilla sovittelutoimistojen tiedoilla. Poistin myös produktin lopussa olevista nettisivustoista Keski-Suomea koskevat linkit. Kehuja produktini otsikon lisäksi sai dia, jossa havainnollistan sovitteluprosessin etenemistä nuorelle.

Suurimmat muutokset tai lisäykset koskivat sovittelun hyötyjen läpikäyntiä koulun näkökulmasta sekä vertaissovittelua. Huomasin, että produktistani tosiaan puuttui varsin oleellinen kokonaisuus, kun en ollut käsitellyt sovittelun hyötyjä koulun näkökulmasta lainkaan. Raportissani käyn kyllä näitäkin asioita läpi ja myös produktissa oli dia koskien sovittelun hyötyjä yleisellä tasolla, koulut kuitenkin kaipaavat täsmätietoa ja konkretiaa siitä, miten sovittelu voi juuri heidän työtä helpottaa mikä tuli myös kouluvierailullani esiin. On siis tärkeää tuoda esiin niitä asioita, millä koulun saisi motivoitua tekemään sovittelualoitteen ja hyödyntämään sovittelua rikos- tai riita-asioiden selvittämisessä. Sain käyttöni Keski-Suomen sovittelutoimiston (2022) tuottaman materiaalin, jonka he ovat tehneet sovittelusta kouluille. Sain luvan hyödyntää heidän materiaalissa olevia dioja ja nappasin sieltä muun muassa juuri tähän aiheeseen liittyvän dian siitä, mitä hyötyä sovittelusta kouluille on.

Toinen isompi asia, mikä sovittelun ohjaajan kanssa käydyn keskustelun myötä nousi esiin, oli vertaissovittelun rooli produktissa. Vertaissovittelun osuus produktissa on tuntunut alusta pitäen hieman irralliselta ja keskustelu sovittelun ohjaajan kanssa toi ajatuksen koko osuuden poistamisesta. Huomasin jälleen, kuinka kiinni tutkimusraportin sisällöissä itse olin eikä vertaissovittelun mukana

roikottamista osannut edes kyseenalaistaa, vaikka se jollakin tavalla ylimääräiseltä oli aina tuntunutkin. Jo kouluvierailulla huomasin, ettei vertaissovittelun läpikäymiseen jäänyt juuri aikaa ja toisaalta, se ei myöskään herättänyt samanlaista mielenkiintoa kuin lakiin pohjautuvan sovittelukäytännön läpikäyminen. Lisäksi koska Verso-vertaissovittelu on maksullista toimintaa, ei sen esittely poliisin toimesta tarkemmin ajateltuna ole järkevää, ja tuskin suotavaakaan. Vertaissovittelua produktissa oli yhteensä viisi diaa, jotka päädyin poistamaan. Mielestäni tämä selkeytti ja tiivistä produktia toivotulla tavalla.

7 POHDINTA

Tarkastelen aluksi produktia sekä jyvaskyläläisen yhtenäiskoulun oppilashuoltoryhmältä, että Keski-Suomen sovittelutoimistolta saatujen tulosten näkökulmasta, jonka jälkeen pohdin produktia suhteessa tutkimusraporttini teoriaosuudessa esiin nostamiini näkökulmiin. Lopuksi arvioin tutkimukseni luettavuutta ja jatkotutkimusaiheita.

7.1 Produktin arviointia tulosten valossa

Tutkimus ei ole valmis vielä silloin kun tutkimuksen tulokset on analysoitu. Tuloksista täytyy myös tehdä tulkintaa ja johtopäätöksiä. Tulkinta on aineiston analyysissä esiin nousevien merkitysten auki selittämistä ja pohdintaa. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 229.) Omassa työssäni tulkintaa ja johtopäätöksiä tein jyvaskyläläisen yläkoulun oppilashuoltoryhmältä ja Keski-Suomen sovittelutoimistolta saamani palautteen perusteella.

Lähdin ensimmäiseksi työstämään koulutusmateriaaliani oppilashuoltoryhmältä saatujen palautteiden pohjalta. Tosin kovin paljoa korjausehdotuksia en saanut ja suurimman osan muutostarpeista huomasin jo itse esitystä pitäessäni. Huomasin muun muassa, että osassa dioja oli turhaa toistoa,

osa dioista oli liian täyteen ahdettuja ja palautteen perusteella kuvat jäivät liian pieniksi. Poistin myös yhdessä diassa olevat Keski-Suomen sovittelutoimiston yhteystiedot ja laitoin tilalle valtakunnalliset yhteystiedot, joiden alta kukin sovittelutoimisto löytyy. Tarkoitushan oli tuottaa koulutusmateriaali kaikkien peruskoulujen käyttöön, ei vain keskisuomalaisille kouluille. Yritin myös vielä selvittää ja yksinkertaistaa sovitteluprosessin etenemisen kuvausta, sillä sekä oppilashuoltoryhmän että sovittelun ohjaajien palautteissa sitä toivottiin. Asioiden tiivistäminen ja niiden esittäminen riittävän väljästi oli yllättävän haastavaa. Tärkeää asiaa kun olisi niin paljon ja olisi vaara, että jokin oleellinen asia jäisi pois liiallisen tiivistämisen myötä.

Havahduin myös ensimmäistä kertaa huomaamaan, että käyttämäni diapohja pitäisi muuttaa Sisä-Suomen Poliisista pelkäksi Poliisi-pohjaiseksi, että materiaali ei olisi sidottu vain tiettyyn poliisilaitokseen. Produktin kantavana ajatuksena oli kuitenkin alusta pitäen se, että koulutusmateriaali olisi hyödynnettävissä missä päin tahansa Suomea. Sekä tässä asiassa, että aikaisemmin mainitsemassani sovittelutoimistoa koskevien yhteystietojen kohdassa olin jossakin kohtaa työskentelyä unohtunut paikalliselle tasolle, vaikka tarkoitus oli koko ajan tehdä koulutusmateriaalista valtakunnallinen. Myös Poliisin logo meinasi hetkeksi aiheuttaa päänvaivaa. Koska produktini ei ole Poliisihallituksen virallista materiaalia, päädyttiin opinnäytetyön ohjaajani kanssa lopulta siihen, että Poliisin logot poistetaan työstäni kokonaan. Edessä minulla oli siis jälleen kerran produktin siirtäminen uudelle pohjalle. Kysyin kuitenkin vielä Poliisiammattikorkeakoulun viestinnästä, että olisiko produkti mahdollista tehdä Poliisiammattikorkeakoulun Power Point –pohjalle, koska kyse on kuitenkin opintoihin liittyvästä koulutyöstä. Tämä ehdotus saikin sitten vihreää valoa, joten lopullinen versio on nyt Polamkin pohjalla logoineen päivineen.

Jätin lopullisesta versiosta sekä restoratiivisen oikeuden, mistä oli yksi dia materiaalin 1 osiossa, sekä restoratiivisen lähestymistavan, mistä oli yksi dia materiaalin 2 osiossa. Huomasin materiaalia esitellessäni näiden osioiden olevan vähän turhia kokonaisuutta ajatellen, vaikka sinällään koenkin tärkeäksi tuoda esiin, mihin arvoihin ja periaatteisiin suomalainen sovittelulainsäädäntö pohjautuu (Flinck 2013). Olisi kuitenkin tärkeää, että materiaalin määrä pysyisi suhteellisen maltillisena, ja että se olisi mahdollisimman selkeää ja johdonmukaista. Tämä oli mielestäni hyvä esimerkki siitä, kuinka kiinni itse olikaan omassa tuotoksessaan ja kuinka sokeaksi olikaan tullut produktille. Koska käsittelen restoratiivista oikeutta paljon teoriataustassa, oli itsestään selvä ajatus, että se täytyy ottaa esiin myös produktissa. Koululla huomasin kuitenkin, että restoratiivisen oikeuden auki purkaminen vaatisi melkein oman oppituntinsa. Ja toisaalta sen nopea läpikäynti muun materiaalin mukana jättää sen turhan irralliseksi kokonaisuudesta. Tämä näkyi myös palautteissa, sillä niissä restoratiivisen oikeuden osuutta ei kommentoitu ollenkaan tai kommentoitiin, että käsite tuntui hieman vaikealta. Tosin yhdessä palautelomakkeessa palautteenantaja oli kokenut sovittelun taustalla ole-

vien arvojen esiintuontia hyvänä asiana mikä lisäksi tietoisuutta sovittelusta. Myös sovittelun ohjaajat pitivät restoratiivisen oikeuden esiintuontia tärkeänä, vaikkei sitä heidänkään mielestä tässä yhteydessä olisi kovin seikkaperäisesti järkevää käsitellä. Huomaisin, että koulun toive ja tarve vierailuani kohtaan oli saada mahdollisimman konkreettisia ohjeita ja selkeää opastusta sovittelun käyttämiseen koulun arjessa. Siihen restoratiivinen oikeus ei oikein sopinut ja siksi päädyin poistamaan koko aiheen lopullisesta versiosta. Tutkimusraportissa toki tätä asiaa käyn perusteellisesti läpi.

Vertaissovittelu sai koko esitelmän aikana hyvin vähän huomiota. Vain yhdessä oppilashuoltoryhmän palautteessa vertaissovittelu mainittiin, että oli hyvä saada siitäkin tietoa. Tässä varmasti näkyy se, että niin esityksessä kuin materiaalissakin pääpaino oli lakiin pohjautuvan sovittelun läpikäymisessä, joten tilaa ja aikaa vertaissovittelun perkaamiseen ei hirveästi jäänyt. Toisaalta tulkitisin tämän myös niin, että oppilashuoltoryhmänkin kiinnostus kohdistui enemmän lakisääteiseen sovitteluun.

Eniten herätti keskustelua diat, joissa käytiin läpi toisaalta koulukiusaamista ja toisaalta erilaisia rikosnimikkeitä, joita voidaan koulukiusaamistapauksiin soveltaa. Koulukiusaamisen ja kouluväkivallan väliset erot puhuttivat oppilashuoltoryhmän jäseniä ja koulukiusaaminen nähtiin pikemminkin väkivaltana kuin kiusaamisena (Ahonen & Puupponen, 2022). Koin, että koulukiusaamisen tarkastelu rikoslain näkökulmasta oli sellaista konkretiaa, mitä oppilashuoltoryhmän jäsenet tarvitsivat. Se alleviivasi sitä asiaa mikä koulussa jo tiedetäänkin, että kuinka vakavista asioista koulukiusaamisessa on kyse ja kuinka suurella vakavuudella niihin pitäisi suhtautua. Tämä tuli myös keräämässäni palautteessa esille. Vaikka vertaissovittelu käydyn keskustelun perusteella selkeästi miellettiin hyväksi keinoksi puuttua koulun konfliktitilanteisiin, ei sen painoarvoa pidetty kuitenkaan yhtä suurena kuin sovittelulain mukaisen sovittelun. Vertaissovittelun maksullisuus sai myös kriittisiä kannottoja keskustelun aikana. Sovittelun ohjaajan kanssa käydyn keskustelun pohjalta päädyin lopulta poistamaan koko vertaissovittelun lopullisesta produktista. Ratkaisu tuntui järkevältä ja perustellulta ja tuntui, että se tiivisti ja selkeytti produktia toivotulla tavalla.

Työskentelyni noudatteli hyvin pitkälti Toikon & Rantasen (2009) lineaarisen mallin kaavaa, jossa edetään tavoitteen määrittelystä suunnitteluvaiheeseen ja siitä toteutus ja arviointi vaiheeseen. Eriytyisen tärkeänä pidän toteutus ja arviointi vaihetta, sillä materiaalin kanssa koululle jalkautumisella oli todella iso merkitys produktin kehittämistyössä. (Toikko & Rantanen 2009, 64.) On ihan ensiarvoisen tärkeää kuulla sen kohderyhmän mielipiteitä ja näkemyksiä kenelle materiaali on tarkoitettu, jotta lopullinen tuotos palvelisi heidän tarpeita mahdollisimman hyvin. Lisäksi saamani palaute Keski-Suomen sovittelutoimistosta täydensi loistavalla tavalla oppilashuoltoryhmän kommentteja. En ollut alun perin osannut edes ajatella tällaista vaihtoehtoa, että keräisin palautetta myös sovittelun asiantuntijoilta, joilla on näkemystä ja kokemusta sovittelun käytännöistä. Mielestäni produktini

hiomisessa toteutuu Salosen (2013) näkemys siitä, että toiminnallisen opinnäytetyön tuotoksen kehittäminen etenee vaiheittain toimijoiden kanssa dialogisessa vuorovaikutussuhteessa (Kostamo, Airaksinen & Vilkkä 2022, 71). Toikon & Rantasen (2009, 65) mukaan toteutusvaiheen aikana projekti elää aina jonkin verran, ja suunnitelmaa saatetaan joutua muuttamaan tai täydentämään ja tämä näkyi hyvin myös omassa projektissani.

Produktini sai sekä koululla että sovittelutoimistossa hyvän vastaanoton ja pieniä tarkennuksia lukuun ottamatta sekä oppilashuoltoryhmä että sovittelun ohjaajat kokivat materiaalin ilmeisen toimivaksi ja hyödylliseksi. Koululla sovittelusta selkeästi kaivattiin tietoa, ja nimenomaan mahdollisimman konkreettisia ohjeita ja selkeää opastusta sovittelun käyttämiseen koulun arjessa. Kouluvierailulla kerätyn palautteen ja sovittelutoimistossa käydyn keskustelun pohjalta lopullinen produktini hioutui 20 diaan, ensimmäisen version ollessa 30 diaa. Lopullinen koulutusmateriaali koostuu seuraavista dioista: kansilehti, kaksi diaa siitä, mitä sovittelu on, kaavio sovittelun merkityksestä oikeusprosessissa, sovittelun hyödyt yleisellä tasolla, esimerkkejä rikosnimikkeistä ja riita-asioista, jotka soveltuvat sovitteluun, kuinka lähellä koulukiusaamisen ilmenemismuodot ovat rikosnimikkeitä, mitä kouluväkivalta on, milloin koulun kannattaa hakeutua sovitteluun, mitä hyötyä sovittelusta on kouluille, neljä diaa sovittelun vaiheista ja etenemisestä, sovitteluohje pähkinänkuoressa (lapsille ja nuorille), sovittelutoimistojen yhteystiedot, nettisivustoja sovittelusta sekä lopuksi kiitospäätös. Uskon, että tiivistämisen kautta olen onnistunut tavoittamaan produktissa Myllylän & Salosen (2016, 69) sille asettamat kriteerit, eli että lopputuloksena on toimiva, käyttökelpoinen, ymmärrettävä ja riittävän yksikertainen tuotos.

Kouluvierailuni aikana käydyissä keskusteluissa tuli voimakkaasti esiin se, kuinka arkipäiväistä oppilaiden väliset erilaiset konfliktit ovat. Keskusrikospoliisin (2022) teettämän raportin mukaan alle 15-vuotiaista uhreista enemmistö (54 %) oli joutunut väkivaltarikoksen kohteeksi nimenomaan kouluympäristössä (Danielsson 2022, 13). Oppilashuoltoryhmän vakava viesti oli, että kiusaamista esiintyy monissa muodoissa ja oppilaat muun muassa järjestävät leikkittappeluita, jotka voivat kuitenkin muuttua hyvinkin todeksi osalle osallistujia. Koulu joutuu tekemään jatkuvasti rikosilmoituksia pahoinpitelyjen takia. Tämä tukee Keskusrikospoliisin keväällä 2022 julkaiseman raportin tuloksia, jonka mukaan erityisesti alle 15-vuotiaiden väkivaltarikoksia koskevat rikosepäilyt ovat lisääntyneet. Keskusrikospoliisin (2022) raportin mukaan alaikäisten väkivallanteot ovat yleisimmin lyömistä tai potkimista. Oppilashuoltoryhmän jäsenet vahvistivat myös Keskusrikospoliisin (2022) raportissa esiin tuodun seikan, että väkivallan teot kuvataan ja videoita levitetään sosiaalisessa mediassa. (Danielsson 2022, 4-5.) Myös teot, joissa täyttyy kunnianloukkauksen tunnusmerkistökriteerit joko toisia oppilaita tai opettajia kohtaan ovat oppilashuoltoryhmän kertoman mukaan hyvin yleisiä.

Oppilashuoltoryhmä toi esiin, että oppilaat eivät monestikaan itse ymmärrä tekojensa vakavuutta ja niiden seurauksia. Tästä kertoo se, että oppilaat itse selittävät tekemisiään sen olleen vain ”läppää”. Vaikka sovittelulla ei pystytä väkivaltatilanteita ennalta estämään, näki oppilashuoltoryhmän jäsenet sovittelun kuitenkin hyvänä keinona pureutua tapahtumiin jälkikäteen. Istuttamalla oppilas kasvokkain toisen osapuolen kanssa sovittelutoimiston tapaamisessa voidaan saavuttaa suurempi vaikuttavuus kuin että asioita puidaan jälkeenpäin koulun omin voimin. Eskelisen (2005, 160) mukaan alle 15 –vuotiaiden lasten sovittelutoiminnassa yksi merkityksellinen kasvatuksellinen elementti on, että sovittelu yleensä pysäyttää lapsen tavalla tai toisella, esimerkiksi teot loppuvat tai tekojen välit pitenevät. Lisäksi positiivisena nähtiin se, että antamalla sovittelu sovittelutoimiston tehtäväksi, vapautuu opettajat tekemään sitä mikä heidän tehtävänsä koulussa on. Samaan asiaa viittasi myös rikoskomisario Marko Forss Helsingin poliisista Helsingin Sanomien (2022) haastattelussa ottaessaan kantaa alle 15-vuotiaita koskevien rikosilmoitusten määrän lisääntymiseen (Palloaho 2022). Uskon, että tämä asia oli yksi tärkeimmistä vierailultani mieleen jääneistä asioista. Että koulut eivät ole yksin koulussa tapahtuvien konfliktitilanteiden kanssa vaan moniammatillista apua on tarjolla matalalla kynnyksellä ja sovittelutoimiston tarjoama työkalu on yksi varteenotettava vaihtoehto. Toivon että materiaalini avulla tietoisuus sovittelusta lisääntyy ja sovittelumenettelyä osattaisiin kouluilla hyödyntää entistä tehokkaammin.

7.2 Tutkimuksen luotettavuus ja jatkotutkimusaiheet

Luotettavuus on tieteellisen tiedon keskeinen tunnusmerkki. Kysymys luotettavuudesta kattaa koko tutkimusprosessin ja kohdistuu niin tutkimusmenetelmiin kuin tutkimustuloksiinkin. Laadullisessa tutkimusorientaatiossa käytetään usein vakuuttavuuden käsitettä ja kehittämistoiminnassa luotettavuus tarkoittaa ennen kaikkea käyttökelpoisuutta. Kehittämistoiminnan yhteydessä syntyvän tiedon tulee olla paitsi todenmukaista, myös hyödyllistä. (Toikko & Rantanen 2019, 121-122.)

Erityisesti määrällisen tutkimuksen luotettavuutta tarkastellaan validiteetin ja reliabiliteetin näkökulmista. Validiteetti eli pätevyys tarkastelee sitä, mitataanko tutkimuksessa sitä mitä pitäisi mitata. Reliabiliteetti eli luotettavuus liittyy mittarien ja tutkimusasetelmien toimivuuteen (Toikko & Rantanen 2019, 122.) Toikko & Rantanen (2019) toteavat, että kehittämistoiminnassa luotettavuuden mittaaminen ei ole ihan mutkatonta. Laadullisen tutkimuksen piirissä kysymykset reliabiliteetista ja validiteetista onkin pyritty korvaamaan vakuuttavuuden käsitteellä. Sen mukaan tutkijan on vakuutet-

tava tiedeyhteisö tekemällä tutkimusta koskevat valinnat ja tulkinnat näkyviksi, jolloin tutkija voi vakuuttaa tiedeyhteisön tutkimuksensa pätevydestä. Tutkimus on luotettava silloin, kun se on uskottava ja johdonmukainen. Vakuuttavuuteen kuuluu siis se, että tutkimusaineisto kerätään ja analysoidaan huolellisesti ja kuvataan tarkasti. (Toikko & Rantanen 2019, 123-124.)

Myös Hirsjärvi & Remes & Sajavaara (2009) toteavat, että laadullisen tutkimuksen luotettavuuden yksi tärkeä osatekijä on tutkijan tarkka selostus tutkimuksen toteuttamisen eri vaiheista. Niin aineiston keruu kuin analyysikin on avattava lukijalle ja kerrottava seikkaperäisesti prosessien kulku ja tehtyjen ratkaisujen perustelut. Myös tulosten tulkinnassa on kerrottava, millä perusteella tutkija tulkintoja esittää ja mihin hänen päätelmänsä perustuu. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 232-233.) Läpinäkyvä raportointi mahdollistaa myös analyysivaiheen epävarmuustekijöiden ja johtopäätöksiä heikentävien osatekijöiden esiintulon (Toikko & Rantanen 2019, 124). Olen pyrkinyt tuomaan esiin matkan varrella kohtaamiani haasteita ja uskon, että se on lisännyt työni luotettavuutta ja läpinäkyvyyttä.

Uskoisin onnistuneeni varsin hyvin tutkimukseni suunnitelman ja toteutuksen kuvaamisessa kirjoittamalla tutkimuksen eri vaiheista yksityiskohtaisesti ja perusteellisesti. Uskon että opinnäytetyön lukija saa pelkän raportin lukemalla hyvän käsityksen opinnäytetyön etenemisestä ja sen eri vaiheissa tehdyistä valinnoista sekä tekemistäni tulkinnoista. Lisäksi seikkaperäinen tutkimusprosessin kuvaus auttaa varmasti ymmärtämään myös produktin lopullista muotoa, että miksi materiaalipaketti koostuu juuri niistä dioista mitä siinä on. Sen sijaan luotettavuutta lisäävä aineiston kylläntyminen ei päässyt tutkimuksessani toteutumaan kouluvierailukäyntien vähyyden vuoksi (Toikko & Rantanen 2019, 124).

Kehittämistuloksia voidaan tarkastella myös käyttökelpoisuuden kannalta, jolloin se tarkoittaa ennen kaikkea kehittämisprosessin seurauksena syntyneiden tulosten hyödynnettävyyttä. Olennaista on tutkimustulosten yleistyminen käytännön toiminnassa ja leviäminen toimintajärjestelmässä. (Toikko & Rantanen 2019, 125.) Olisikin mielenkiintoista kuulla, kuinka vierailukäyntini mahdollisesti vaikutti sovittelukäytäntöjen hyödyntämiseen koululla. Se voisi olla yksi jatkotutkimuksen aiheista.

Jatkotutkimusaiheena olisi myös mielenkiintoista seurata ylipäänsä koulutusmateriaalin käyttöä ja sen käyttötarkoitusta. Löytävätkö koulut materiaalin ja hyödyntävätkö sitä henkilökunnan kouluttamisessa? Toimiiko materiaali itsenään vai vaatiiko se kuitenkin jalkautumisen koululle, että tieto saavuttaa kuulijansa? Jatkossa olisi tärkeää kerätä tietoa myös alakoulun opetushenkilöstön ajatuksista ja kokemuksista sovitteluun liittyen ja olisi myös mielenkiintoista verrata, eroavatko alakoulun ja yläkoulun sovittelun tarpeet toisistaan. Olisi myös kiinnostavaa selvittää, lisääkö materiaalin käyttö sovitteluun ohjaamista ja sovittelun käyttöä koulun konfliktitilanteiden ratkaisuisissa.

LÄHTEET

Ahonen, Kirsi-Maari & Puupponen, Pieta 2022: Kiusaamista vai väkivaltaa? – opettajaopiskelijoiden ja opettajien valmiudet tunnistaa ja kohdata kouluväkivaltaa. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunta. Opettajankoulutuslaitos. Pro gradu –työ.

Chapman, Tim & Gellin, Maija & Aertsen, Ivo & Anderson, Monique 2015: Protecting rights, restoring respect and strengthening relationships: A European model for restorative justice with children and young people. European research on restorative juvenile justice. Volume II. Brussels Belgium, International Juvenile Justice Observatory. Luettavissa: <https://sovittelu.com/vertaissovittelu/wp-content/uploads/2021/10/European-Model-on-Restorative-Juvenile-Justice.pdf>. Luettu 28.7.2022.

Danielsson, Petri 2022: Nuorten väkivaltarikollisuuden määrä ja piirteet poliisin tietoon tulleen rikollisuuden valossa. Keskusrikospoliisi Tiedusteluyksikkö. Luettavissa: <https://poliisi.fi/documents/25235045/0/raportti-nuorten-vakivaltarikollisuus-poliisi.pdf/5707ff63-fce5-b1a3-83ed-6ae62808adfa/raportti-nuorten-vakivaltarikollisuus-poliisi.pdf/raportti-nuorten-vakivaltarikollisuus-poliisi.pdf?t=1646715994222>. Luettu 16.7.2022.

Egutkina, Anna 2020: Oppilaat pahoinpitelevät nyt toisiaan ympäri Suomea, vaikka tutkimusten valossa vain murto-osa koululaisista kokee kiusaamista – mistä on kyse? MTV uutiset. Luettavissa: <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/oppilaat-pahoinpitelevat-nyt-toisiaan-ympari-suomea-vaikka-tutkimusten-valossa-vain-murto-osa-koululaisista-kokee-kiusaamista-mista-on-kyse/7942384#gs.dw439v>. Luettu 3.20.2022.

Elonheimo, Henrik 2004: Restoratiivinen oikeus ja suomalainen sovittelu. Oikeus 2004 (33): 2, 179–199. Luettavissa: <https://docplayer.fi/18322869-Restoratiivinen-oikeus-ja-suomalainen-sovittelu.html>. Luettu 28.9.2022.

Elonheimo Henrik 2010: Nuorisirikollisuuden esiintyvyys, taustatekijät ja sovittelu. Turun yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta. Väitöskirja. Luettavissa: <https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/59505/AnnalesC299Elonheimo.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 30.9.2022.

ePerusteet 2014: Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Opetushallitus. Luettavissa: <https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/perusopetus/419550/tiedot>. Luettu 30.9.2022.

Erola, Jani & Niemelä, Mikko & Sirniö, Outi & Kailaheimo-Lönnqvist, Sanna & Heiskala, Laura & Jalovaara, Marika & Salonen, Laura & Eskelinen, Niko 2020: INVEST #newWelfareState. Koronakriisin vaikutukset lasten ja nuorten oppimiseen, koulutukseen ja hyvinvointiin pitkällä aikavälillä. Policy brief 19.5.2020. Luettavissa: <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/144446/Koronakriisin-vaikutukset-lasten-ja-nuorten-oppimiseen-koulutukseen-ja-hyvinvointiin-pitka%20lla%20aikava%20lilla%20.pdf?sequence=1>. Luettu 16.7.2022.

Eskelinen, Ossi 2005: ”Hermot vapautu ja tuli puhdas olo” Alle 15-vuotiaiden rikosten sovittelun käytännöt ja vaikutukset. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:3. Helsinki: Yliopistopaino. Luettavissa: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72818/STM%20julk%20305%20verkko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 30.9.2022.

Flinck, Aune 2013: Rakennamme sovintoa. Opas rikosten ja riitojen sovitteluun. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tampere, Suomen Yliopistopaino Oy. Luettavissa: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/110568/THL_OPA2013_023_verkko.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 30.9.2022.

Gellin, Maija 2019: Restoratiivinen lähestymistapa ja sovittelu peruskoulukontekstissa. Kohti eheytävän kohtaamisen toimintakulttuuria. Lapin yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Väitöskirja. Luettavissa: <https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/63950/Gellin.Maija.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 27.7.2022.

Gellin, Maija 2021: Sovittelu kouluissa, oppilaitoksissa ja päiväkodeissa. Teoksessa: Kantonen, Heikki & Hännikäinen-Uutela Anna-Liisa & Kiilakoski, Tomi (toim.): Nuorisotyötä kouluissa ja oppilaitoksissa. XAMK kehittää 165. Mikkeli, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu, 40-46. Luettavissa: <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/505526/URNISBN9789523443723.pdf?sequence=2&isAllowed=y>. Luettu 25.7.2022.

Hamarus, Päivi 2006: Koulukiusaaminen ilmiönä. Yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Väitöskirja. Luettavissa: <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/13307/9513926966.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 3.10.2022.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009: Tutki ja kirjoita. 21. painos. Porvoo: Tammi.

Iivari, Juhani 2007: Rikos- ja riita-asioiden sovittelijan opas. Stakes. Uudistettu painos. Vaajakoski, Gummerus. Luettavissa: <https://thl.fi/documents/10531/162021/Rikos-%20ja%20riita-asioiden%20sovittelijan%20opas.pdf>. Luettu 30.9.2022.

Johansson, Janne & Hiltunen, Piipi & Marjakangas, Nelli 2022: VERSO-ohjelman tilastoraportti 2021. Suomen sovittelufoorumi ry:n tilasto VERSO-ohjelman tuottamasta varhaiskasvatussyksiköiden, koulujen ja oppilaitosten vuoden 2021 restoratiivisen lähestymistavan ja sovittelun toiminnasta ja tulokista. Helsinki: Suomen sovittelufoorumi ry. Luettavissa: <https://sovittelu.com/vertaissovittelu/wp-content/uploads/2022/08/VERSO-ohjelman-tilastoraportti-2021.pdf>. Luettu 8.10.2022.

Jyväskylän kaupunki: Sovitteluun tulevalle. Luettavissa: <https://www.jyvaskyla.fi/sosiaalipalvelut/rikos-ja-riita-asioiden-sovittelu/sovitteluun-tulevalle>. Luettu 17.7.2022.

Kaakinen, Markus & Näsi, Matti 2020: Nuorten rikoskäyttäytyminen ja uhrikokemukset 2020. Katsauksia 47/2021. Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Luettavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/326622/Katsauksia_47_Kaakinen_N%c3%a4si_2021.pdf?sequence=2&isAllowed=y. Luettu 27.9.2022.

Kansalaisaloite.fi 2020. Luettavissa: <https://www.kansalaisaloite.fi/fi/aloite/7485>. Luettu 30.9.2022.

Kantola, Anne 2022: Nuorten väkivalta räjähti pääkaupunki-seudulla: Poliisipäällikkö tietää, miksi. Helsingin Sanomat. Luettavissa: <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000009190983.html> Luettu 15.12.2022.

Kaukiainen, Ari & Salmivalli, Christina 2009: KiVa koulu. Vanhempien opas. Opetusministeriö. Luettavissa: <https://data.kivakoulu.fi/vanhemmat/>. Luettu 3.10.2022.

Keski-Suomen sovittelutoimisto 2022: Perustietoa sovittelusta kouluille. Jyväskylä.

Kiilakoski, Tomi 2009: "Parempihan se on että sovitellaan ku että ei sovitella." Vertaissovittelu, konfliktit ja koulukulttuuri. Vertaissovittelun ulkopuolinen arviointiraportti. Verkkojulkaisuja 30. Helsinki,

Kinnunen, Aarne 2021: Nuorten kokonaisrikollisuuden seuranta ja rikosten ehkäisy oikeusministeriössä. Kriminologia 1 (1/2021), 91-99. Luettavissa: <file:///C:/Users/heta.juntunen/Downloads/109022-Artikkelin%20teksti-196973-1-10-20210523.pdf>. Luettu 3.10.2022.

Korpilahti, Ulla & Kettunen, Hanna & Nuotio, Erika & Jokela, Satu & Nummi, Vuokko Maria & Lillsunde, Pirjo 2019: Väkivallaton lapsuus. Toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020–2025. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019:27. 2. korjattu painos. Helsinki, Sosiaali- ja terveysministeriö. Luettavissa: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161899/STM_2019_27_J.pdf?sequence=4&isAllowed=y. Luettu 3.20.2022.

Kostamo, Pipsa & Airaksinen, Tiina & Vilka, Hanna 2022: Kirjoita itsesi asiantuntijaksi. Opas toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Tallinna, Art House.

Lasten ja nuorten hyvinvointi – Kouluterveyskysely 2021: Iso osa lapsista ja nuorista on tyytyväisiä elämäänsä – yksinäisyyden tunne on yleistynyt. Tilastoraportti 30/2021. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Luettavissa: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/143063/ktk_tilastoraportti2021_2021-09-09_kuviot_kuvana.pdf. Luettu 30.9.2022.

Maschi, Tina & Leibowitz, George S. & Mizus, Lauren 2014: Restorative Justice. Researchgate.net. Luettavissa: https://www.researchgate.net/profile/Tina-Maschi/publication/274075078_Restorative_Justice/links/5514b86b0cf260a7cb2d3fc0/Restorative-Justice.pdf. Luettu 8.10.2022.

Myllylä, Markku & Salonen, Kari 2016: Kehittämistyön soveltuvuus poliisitutkimuksen opinnäytteeksi. Teoksessa Vesa Muttilainen & Pauliina Potila (toim.) 2016: Poliisin toimintaympäristö Poliisiammattikorkeakoulun katsaus 2016. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 125. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu, 65-70. Luettavissa: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/117042/Raportti_125_verkko.pdf. Luettu 8.10.2022.

Nironen, Saija & Kirsi, Katri & Forsberg, Tiina 2020: Rakennusmies löysi pojan ruumiin töihin tullessaan Helsingin Koskelassa – uhri oli tuttu murhasta epäillyille kolmelle 16-vuotiaalle pojalle. Yle Uutiset 2020. Luettavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-11688841>. Luettu 16.7.2022.

Nuorisotutkimusseura ry. & Nuorisotutkimusyksikkö 2022: Poikkeusolot – nuorten arki koronan keskellä. Luettavissa: <https://www.nuorisotutkimusseura.fi/poikkeusolot>. Luettu 16.7.2022.

Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Luettavissa: <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/sovittelu.pdf>. Luettu 28.9.2022.

Paasonen, Jyri 2022: Rikosasioiden sovittelu. Blogi. Luettavissa: <https://jyripaasonen.fi/tag/restoratiivinen-oikeus/>. Luettu 28.7.2022.

Palkoaho, Milla 2022: Koulu Kannelmäessä puuttuu ala-ikäisten väki-valtaan uudella tavalla: Ensimmäiset tulokset hyviä. Helsingin Sanomat. Luettavissa: <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000009192265.html> Luettu 15.12.2022.

Peltonen, Lasse & Haavisto, Vaula & Heinonen, Hilikka & Elonheimo, Henrik 2022: Suomalaisen sovittelun tila ja mahdollisuudet. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:30. Helsinki, Valtioneuvoston kanslia. Luettavissa: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163962/VNTEAS_2022_30.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 18.7.2022.

Poliisi 2021: Rikos- ja riita-asioiden sovittelu tutuksi. Luettavissa: <https://poliisi.fi/-/rikos-ja-riita-asioiden-sovittelu-tutuksi>. Luettu 16.7.2022.

Poliisi 2022: Sovittelu. Luettavissa: <https://poliisi.fi/sovittelu>. Luettu 17.7.2022.

Rikosuhripäivystys 2022: Mikä on sovittelu? Luettavissa: <https://www.riku.fi/erilaisia-rikoksia/usein-kysyttya/mika-on-sovittelu/>. Luettu 17.7.2022.

Rikosuhripäivystys 2022: Kiusaaminen. Luettavissa: <https://www.riku.fi/rikoksen-uhrina/lapsi-ja-nuori-rikoksen-uhrina/kiusaaminen/>. Luettu 30.9.2022.

Salmivalli, Christina 2021: Kiva koulu –ohjelma. Teoksessa: Kantonen, Heikki & Hännikäinen-Uutela Anna-Liisa & Kiilakoski, Tomi (toim.): Nuorisotyötä kouluissa ja oppilaitoksissa. XAMK kehittää 165. Mikkeli, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu, 22-27. Luettavissa: <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/505526/URNISBN9789523443723.pdf?sequence=2&isAllowed=y>. Luettu 3.10.2022.

Salonen, Kari 2013: Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. Turun ammattikorkeakoulun puheenvuoroja 72. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. Luettavissa: <https://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522163738.pdf>. Luettu 8.10.2022.

Sambou, Saija 2021: Rikosasioiden sovittelupalveluiden siirto oikeusministeriön hallinnonalalle Ohjausryhmän raportti ja esitys. Helsinki, Oikeusministeriö. Luettavissa: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162952/OM_2021_10_SO.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 8.10.2022.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2022: Rikos- ja riita-asioiden sovittelu. Luettavissa: <https://stm.fi/rikos-ja-riita-asioiden-sovittelu>. Luettu 17.7.2022.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2021: Rikos- ja riita-asioiden sovittelu 2021. Tilastoraportti 31/2022.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2022a: Mitä sovittelu tarkoittaa? Luettavissa: <https://thl.fi/fi/palvelut-ja-asiointi/valtion-sosiaali-ja-terveydenhuollon-erityispalvelut/rikos-ja-riita-asioiden-sovittelu/mita-sovittelu-tarkoittaa->. Luettu 17.7.2022.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2022b: Tietoa sovittelusta nuorille. Luettavissa: <https://thl.fi/fi/palvelut-ja-asiointi/valtion-sosiaali-ja-terveydenhuollon-erityispalvelut/rikos-ja-riita-asioiden-sovittelu/tietoa-sovittelusta-nuorille>. Luettu 17.7.2022.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2022c: Tietoa sovittelusta kouluille. Luettavissa: <https://thl.fi/fi/palvelut-ja-asiointi/valtion-sosiaali-ja-terveydenhuollon-erityispalvelut/rikos-ja-riita-asioiden-sovittelu/tietoa-sovittelusta-kouluille>. Luettu 17.7.2022.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2022d: Kouluterveyskyselyyn tulokset. Luettavissa: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kouluterveyskysely/kouluterveyskyselyyn-tulokset>. Luettu 30.9.2022.

Toikko, Timo & Rantanen, Teemu 2009: Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Näkökulmia kehittämissprosessiin, osallistamiseen ja tiedontuotantoon. 3. korjattu painos. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy. Luettavissa: https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/100802/Toikko_Rantanen_Tutkimuksellinen_kehittamistoiminta.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 8.10.2022.

Valtioneuvosto 2021: Lapset, nuoret ja koronakriisi. Lapsistrategian koronatyöryhmän arvio ja esitykset lapsen oikeuksien toteuttamiseksi. Valtioneuvoston 2021:2. Helsinki, Valtioneuvosto.

Verso 2022a: Ihmissuhteet, tunteet ja tarpeet huomioon ottavaa konfliktien hallintaa. Restoratiivinen lähestymistapa. Luettavissa: <https://sovittelu.com/vertaissovittelu/restoratiivinen-ajattelu/>. Luettu 28.7.2022.

Verso 2022b: Vertaissovittelu koululle, ammattioppilaitoksille, oppimisyhteisöihin. Luettavissa: <https://sovittelu.com/vertaissovittelu/koulutukset/verso-koulutukset/>. Luettu 28.7.2022.

Vilka, Hanna & Airaksinen, Tiina 2003: Toiminnallinen opinnäytetyö. Jyväskylä, Gummerus.

Vuorio, Jaakko & Ranta, Matti & Koskinen, Kimmo & Nevalainen-Sumkin, Tuuli & Helminen, Juho & Miettunen, Anni 2021: Etäopetuksen tilannekuva koronapandemiassa vuonna 2020. Raportit ja selvitykset 2021:4. Opetushallitus. Luettavissa: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/31605670%20OPH%20Et%C3%A4opetuksen%20tilannekuva%20koronapandemiassa%20vuonna%202020%20verkkojulkaisu_21_03_30_0.pdf. Luettu 16.7.2022.

LIITE 1

Sovittelupalaute 9.11.2022

Ammattinimike _____

1. Saitko esityksestä uutta / tarpeellista tietoa?

2. Koitko esityksessä jonkin turhaksi / ylimääräiseksi?

3. Olisitko tarvinnut enemmän tietoa jostakin / puuttuiko materiaalista jotain oleellista?

4. Mitä palautetta haluaisit antaa PP-esityksestä (esityksen rakenne, diojen visuaalisuus...)?

5. Muita ajatuksia / ehdotuksia / kommentteja...

LIITE 2

Sori siitä! Koulutusmateriaali peruskoulun opetushenkilöstölle 7-17 -vuotiaiden riita- ja rikosasioiden sovittelusta ja sovitteluun ohjaamisesta